

PAPER DETAILS

TITLE: İsırâ Ve Mi'râc Hâdisesi Üzerine Bir Giris Denemesi

AUTHORS: Arslan KARAOGLAN

PAGES: 555-601

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/357008>

bilimname XXXIV, 2017/2, 555-601

Geliş Tarihi: 01.08.2017, Yayın Tarihi: 31.10.2017

İSRÂ ve Mİ'RÂC HÂDİSESİ ÜZERİNE BİR GİRİŞ DENEMESİ

Arslan KARAOĞLAN^a

Öz

Hız. Muhammed (sav)'e isrâ ve mi'râcî yaşatan önemli ve büyük sâikler, bu hâdisenin, onun moral ve motivasyonunu artıran bir mu'cize olduğunu göstermektedir. Bu hâdisenin mu'cize boyutunu, İsrâ sûresinde ilgili ayette geçen ifadelerden anlamak mümkündür. Bu makalede isrâ ve mi'râc hâdisesi etrafında gelişen düşünceleri ve yorumları eleştirel bir bakış açısıyla ele almaya çalıştık. Sözgelimi isrâ sûresinde anlatılan isrâ olayının akabinde yaşanan mi'râcın Necm sûresinde anlatılan olayla ilgili olmadığını özellikle belirtmeliyiz. Çünkü Necm sûresi İsrâ sûresinden önce nâzil olduğuna göre önceden yaşanan bir hâdiseyi sonradan yaşanan bir olayın devamı niteliğinde göstermek tutarlı değildir. Buna ilaveten Hız. Peygamber (sav) bu tecrübeyi bedenlen mi rûhen mi?, rüyada mı? ve uyanıkken mi? gerçekleştirdiği gibi konular etrafında birçok görüşe yer verilmiş ve bu görüşlerin analizi yapılmıştır. Ayrıca bu makalede İsrâ ve mi'râcın gerçekleştiği tarihe ilişkin birçok görüş değerlendirilmeye tabi tutulmuş, Hız. Peygamber (sav)'in mi'râcda kimi gördüğüne ilişkin bilgiler verilmiştir. Mi'râcda Hız. Peygamber (sav) ve ümmetine beş vakit namaz, Bakara sûresinin son iki âyeti ve ümmetinden şirke düşmeyenlerin büyük günahlarının affedileceği gibi hediyeler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mescid-i Aksâ, İsrâ, Mi'râc, Namaz, Sidretü'l-Müntehâ.

Giriş

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hız. Muhammed (sav) çeşitli vesilelerle imtihana tabi tutulmuş, bu kapsamda birtakım sıkıntılara maruz kalmıştır. Nitekim kendisi aralıksız üç sene en büyük felaketlerin öbeğinde kalmış, eşini ve amcasını aynı sene içerisinde kaybetmiş¹ ve Müminlerin büyük bir kısmı Habeşistan'a hicret etmişti. Kendisinin, bu sıkıntılı süreçte

^a Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, karaoglanarslan@hotmail.com

¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn İbn Hişam, *Sîretü İbn Hişam* (Trc.: Hasan Ege), Kahraman Yay., İstanbul, 1985, 2/48-52;

en büyük yardımcısı ve moral kaynağı Allah ve onun lutfettiği mu'cizeleri olmuştur. Nitekim bu mu'cizelerden biri de, mi'râc olayıdır. Kelâm âlimlerine göre, Kur'ân ve hadisin haber vermesiyle bilinen bu hâdisenin en fazla dikkate değer aşaması, Hz. Peygamber (sav)'in manevî dünyasında onu teselli etmek üzere gerçekleşen, O'na güç veren olağanüstü bir olay olmasıdır.² Bir başka ifadeyle bu hadise, bütün bu sıkıntıların ortasında, Rasûlullah (sav)'e, Allah'ın "seni çok seviyorum." ve "seni destekliyorum" un bir başka tezâhürüdür. Bu mu'cize, Hz. Peygamber (sav)'in hicret ve hicret sonrasında Medine-i Münevvere'de yaşayacağı İslâm'ın ve onun insanlara tebliğ edileceği bir on yıl için enerji topladığı bir hadise, bir motivasyon kaynağıdır.³ İslâmî kaynaklarda mi'râc kültürü, daha çok isrâ ve mi'râc şeklinde geçse de isrâ, sürecin bir parçası olduğu için popüler din anlayışımızda mi'râc denilince isrâ konusu da yer almaktadır.⁴

A. Kavramsal Çerçeve (Teorik Çerçeve)

"Gece yürüyüşü" anlamına gelen isrâ kelimesi, "سَرَى" fiili kökünden türemiş olup, bu kök ve fiil formlarında Kur'ân'ın başka sûrelerinde de yer almaktadır.⁵ "İsrâ" kelimesi diğer bütün âyetlerde "leylen" kelimesiyle; dört yerde "abd" kelimesiyle; bir yerde de "abd" kelimesi olmadan toplam yedi yerde geçmektedir.⁶ Bazı âlimlere göre ise isrâ, "سَرَى" kökünden gelmemiş, geniş yer, yükseklik anlamına gelen "سَرَو" fiilinin kökünden türemiştir. Buna göre âyette geçen bu kelime "Allah'ın, kulunu gecenin bir vaktinde yükselttiği" anlamına gelmektedir. Âyetlerde geçen bu kelimeler gerek kendi bağlamları çerçevesinde ve gerekse filologların ekser görüşüne göre değerlendirildiğinde isrâ kelimesinin "سَرَى" fiili kökünden türediği görüşü daha ikna edici gözükmemektedir.⁷

Sözlükte yukarı çıkmak ve yükselmek anlamına gelen "عرج" fiili kökünden "عروج" mastarıyla türemiş ve ism-i âlet bir isim olan mi'râc kelimesi

² Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", DİA, İstanbul, 2005, 30/132-135; Muhammed Müsteavlî eş-Şa'râvî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Beyrut, 2003, s. 16.

³ <http://sonpeygamber.info/prof-dr-mustafa-fayda-ile-isra-ve-mirac-hadiseleri> Üzerine; Geniş bilgi için bkz.: Ahmed Ferid, *Fıkhü's-Sîre* (Trc.: Oktay Yılmaz-M. Ahmed Varol), İstanbul, s.91-92.

⁴ Şinasi Gündüz, *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslâm'da Mi'râc*, Ankara, 1996, s. 41- 70.

⁵ Hûd,11/ 81; Fecr, 89/4; Hicr, 15/65; Taha, 20/77; Şuarâ, 26/52; Duhan, 44/23.

⁶ Muhammed Fuat Abdülbâkî, *Mü'cemül-Müfrehes*, Dârü'l-Hadis, Kahire, 2001, s. 430.

⁷ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Dârü İhyâ't-Türâsî'l-Arabiyyi, Beyrut, 1997, 6/251-252; Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfâhânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, s. 237.

yukarı çıkma vasıtası ve merdiven anlamına gelir.⁸ Mi'râc kelimesi Kur'ân'da geçmemekle birlikte, çoğulu "yükselme dereceleri" manasına gelen "Meâric" kelimesi Allah'a nisbet edilmiştir.⁹ Ayrıca merdiven anlamında "Meâric" kelimesi bir âyette¹⁰; "Urûc" kökünden türemiş fiiller ise çeşitli âyetlerde yer almaktadır.¹¹ Muhtelif âyetlerde yer alan bu kelimeler, kendi bağlamında ele alındığında gökyüzüne doğru çıkma ve yükselmekten bahsetmekle birlikte mi'râc olayıyla uzaktan yakından bir alakası bulunmamaktadır. Nitekim bu kelimelerin bulunduğu âyetler şöyledir:

*"İnkârcılar için; ki onu savacak yoktur, yükselme derecelerinin sahibi olan Allah katından."*¹²

*"Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar."*¹³

*"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'in üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir."*¹⁴

*"Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık."*¹⁵

*"Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır." derler."*¹⁶

İslâmî literatürde mi'râc hâdisesi farklı nasslarda zikredilmesinden ötürü iki safhadan oluşmaktadır.¹⁷ Buna göre Hz Peygamber(sav)'ın bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa isrâ, rivâyetlere ve

⁸ Râgıb, *el-Müfredât*, s. 332.

⁹ Meâric, 70/2-3.

¹⁰ Zuhurf, 43/33.

¹¹ Secde, 32/5; Hadid, 57/4; Sebe', 34/5; M. Fuat Abdulbâkî, *el-Mü'cem*, "U-r-c", s. 560.

¹² Meâric, 70/2-3.

¹³ Secde, 32/5.

¹⁴ Hadid, 57/4. Aynı açıklamalar Sebe' sûresinde de geçmektedir. (Sebe', 34/5).

¹⁵ Zuhurf, 43/33.

¹⁶ Hicr, 15/14-15.

¹⁷ Şinasi Gündüz, *Dinlerde Yükseliş Motifleri* s. 41- 70.

Necm sûresindeki delâlete göre¹⁸ Hz. Peygamber (sav)'in semâya yükselip Allah katına çıkışına da mi'râc denir.¹⁹

Mi'râc mu'cizesi, İslâm medeniyeti ve kültüründe özellikle hat, mûsiki, minyatür, edebiyat ve sanat gibi alanlarda genişçe yer tutmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber (sav)'in mi'râcını konu alan eserlerin yer aldığı mi'râciyeler, toplumda dînî normların bir yansıması olarak kültürel birikimimiz ve mirasımız içerisinde en önemli değerlerimizden biridir.²⁰

Yükseliş tasavvurunu simgeleyen mi'râc olayı, motif olarak nasıl ki kendi dinimizde mevcutsa eski Hint ile İran geleneğinde, diğer dinlerde, çeşitli kabile dinlerinde ve eski Yunan'da mevcuttur.²¹ Dolayısıyla diğer dinlerde bu tür olaylara yer verilmiş, ilâhî vasfını taşıyan taşıması birçok dinde bu şekilde olmasa da bir yönüyle benzerlik taşıyan olayların varlığı da bir vâkıdır.

B. İsrâ ve Mescid-i Aksâ

İsrâ ve mi'râc denilince aklımıza ilk gelen İsrâ sûresidir. İsrâ kelimesi burada mâzî sîgasıyla gelmiş ve sûreye ad olmuştur.²²

Âyetle mi'râc hâdisesinin yaşandığı Mescid-i Aksâ'nın niteliği hakkında açıklama yapılmadığından ve sadece çevresinin mübarek

¹⁸ Mustafa Kara'ya göre mi'râca Kur'ân'ın iki sûresinde temas edilmiştir: İsrâ ve Necm. Bu sûrelerin ismi dâhi bir konuya dikkatimizi çekmek istemektedir: İsrâ, gece yürüyüşü; Necm ise yıldız anlamına gelmektedir. (Mustafa Kara, " Mirâciye ve Bursalı Safiye Hâtun'un Vakfiyesi", *UûlF Dergisi*, 1998, cilt: VII, sayı: 7, s. 25-40).

¹⁹ M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrül-Hadis* (Trc.: Şaban Karataş), Ekin Yay., İstanbul, 1997, 3/215; Zeynüddin Ahmed b. Abdullatif ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi* (Trc.: Kamil Miras), DİB. Yay., Ankara, 1988, 2/261.

²⁰ Müslümanlar, mi'râc kandilini mi'râciyeler okumak sûretiyle coşkuyla kutlar. "Mi'râciye" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: (Mustafa Uzun, "Mi'râciye", DİA, İstanbul, 1995, 30/135-140).

²¹ *Kitabı Mukaddes, Matta*, 28/1-7; Yahudi geleneğinde İdris, İbrahim, Musa ve İsa gibi peygamberlerle bazı tarihi şahsiyetlerin yeryüzünden ilâhî âlemlere semâvî bir vasıta ile çıktığına inanılır. Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra mezarından çıkıp ilâhî âleme yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şinasi Gündüz, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, s. 41- 70; Müslümanların diğer dinlerdeki yükseliş tasavvurundan etkilenecek mi'râcî ortaya çıkardıklarını düşünmek doğru değildir. Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak "Mi'râc manevi boyutuyla Müslümanlar'ı derinden etkileyen ve etkilemeye de devam edecek bir olaydır. Üstelik etkisi İslam düşünce dünyasıyla da sınırlı kalmamıştır. O, Goethe'nin *Faust*'undan, Dante'nin *İlahi Komedya*'sına, madde âleminin ötesine, semâvî düzenin mahiyetine ilgi duyan, farklı inançtan pek çok sanatçının esinlenip ilham aldığı bir kaynak olmuştur." <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/avni-ozgurel/hz-muhammedin-semavi-yolculugu-mirac-1007397/>

²² Abdülhak b. Galib İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Lübnan, 2011, 3/434.; Vehb b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîrül-Münir*, Beyrut, 1414, 15/5.

kılındığına dair bilgi verildiğinden dolayı,²³ ulema tarafından onun niteliğine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konudaki görüşleri şu şekilde kategorize etmek mümkündür: Birinci görüşe göre, Mescid-i Aksâ, Süleyman Ma'bedi olduğu söylene de Hz. Peygamber (sav)'in döneminde Süleyman Ma'bedi, harabe olduğundan ismi Mescid-i Aksâ değildi. Sonradan Hz. Ömer döneminde Süleyman Ma'bedi'nin yerine yapılan mescide, Mescid-i Aksâ adı verilmiştir. Bu durumda İsrâ sûresinin ilk âyetinde sözü edilen Mescid-i Aksâ'nın, Süleyman Mabedi'nden ayrı bir mescid olması gerekir. İkinci görüşe göre, yeryüzünde Mescid-i Haram'dan sonra yapılan en eski mescid Mescid-i Aksâ'dır²⁴. Bugün Ka'be'ye çevresiyle birlikte Mescid-i Harâm denildiği gibi Mescid-i Aksâ'ya da çevresiyle birlikte Harem-i şerif denilmiş; o, etrafı surlarla çevrili bulunan ve Kubbetü's-Sahrâ'yı da içine alan kutsal bir mekândır.²⁵

Üçüncü görüşe göre Mescid-i Aksâ ne Kudüs'teki Süleyman Mabedi, ne de gökte bir ma'bed ne de Süleyman Mabedi'nden bağımsız bir yerdir. Mescid-i Aksâ, Hz. Peygamber (sav)'in zaman zaman gidip namaz kıldığı, Cîrâne vadisinde bir namazgâhtır. Cîrâne vadisinin Arafat yakınında bulunan kıyısında, bir Kureyşli tarafından yapılan mescide Mescid-i Ednâ (yakın mescid), Hz. Peygamber (sav)'in namaz kılıp ihrama girdiği namazgâhına da Mescid-i Aksâ (uzak mescid) denmiştir.²⁶ Mescid-i Aksâ'nın, Hz. Peygamber (sav)'in Cîrâne'de ihrama girdiği mescid olduğu rivâyetini Vâkıdî ve Ezrakî kaydetmiştir. Vâkıdî (207/822), Hz. Peygamber (sav)'in, Zî'l-Ka'de'nin son beş gününde, Perşembe günü Cîrâne'ye gelip orada onüç gece kaldıktan sonra, karşı yakada bulunan Mescid-i Aksâ'ya gidip orada ihrama girdiğini, Rasûlullah (sav)'in namazgâhının Cîrâne'deki (Cîrâne Mekke'ye 29 km uzakta) Mescid-i Aksâ olduğunu; Mescid-i Ednâ(Yakın Mescid) adını taşıyan mescidi ise Kureyşli bir adamın yaptığını; onun, Cîrâne vadisini ihramsız

²³ Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", 30/132-135.

²⁴ İsrâ sûresi nâzil olduğunda Mescid-i Aksâ henüz Müslümanların hâkimiyetinde değildi. Buna rağmen o tarihi mabed mescid olarak isimlendirilmişti. Bu, hem mabedlerin temel misyonunun bir olduğuna işaret ettiği gibi hem de kendinden önceki dönemin ma'bedlerinin saygınlığını da koruduğunun açık belgesidir. İsrâ mu'cizesinin bahsedildiği âyette her iki bölgenin merkezleri durumunda olan iki mescidin anılması, buradaki davet ve tevhid mücadelesinin iyice tanınıp ibret alınmasını hedeflemektedir. İsrâ mucizesinde Hz. Peygamber(sav) önce Mescid-i Aksâ'ya götürülüp orayı görmesi, bu mu'cizeye manen hazırlanmasına katkı sağlamıştır. (Ali Akpınar, *Kur'ân Coğrafyası*, Ankara, 2002, s. 170-171.

²⁵ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", DİA, İstanbul, 2004, 29/268-271.

²⁶ Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırmaları, İstanbul, ty., 13 /272). Ayrıca bkz.: Mustafa Öztürk, *Kur'ân'ı Kerim Meâli*, Düşün Yay., İstanbul, 2011, s. 386; Mehmet Azimli, "İsrâ ve Mi'râc Olayları Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2009/1, cilt: VII, sayı: 16, s. 43-58.

geçmediğini ifade eder.²⁷ Vâkıdî'nin çağdaşı Ezrakî (224/839)'de benzer bilgiler aktarır ve şunları kaydeder: “Mücâhid’le birlikte Ci’râne’de vadinin arka tarafında ihrama girmiş olan Muhammed b. Târık, Hz. Peygamber (sav)’in de burada ihrama girdiğini belirterek şunları söyler: “Ci’râne’de birlikte ihrama girdiğim Mücâhid bana şöyle dedi: Mescid-i Aksâ, vadinin öte yakasında, Hz. Peygamber (sav)’in namaz kıldığı yerdir. Bu Mescid-i Ednâ(Yakın Mescid) ise Kureyşli bir adamın bir duvar çevirerek yaptığı namazgâhtır.”²⁸ Başta Alfred Guillaume bir kısım çağdaş Müslüman araştırmacılar bu iki kaynakta yer alan rivâyetlere dayanarak Mescid-i Aksâ’nın Kudüs’te değil Mekke’de Ci’râne²⁹ mevkiinde bir yer olduğunu iddia etmişlerdir. Yukarıdaki rivâyetlerde fazla bir detay bulunmamasına ve isrâ olayıyla ilgili hiçbir açıklama olmamasına rağmen sadece isim benzerliğine matuf olarak âyetteki Mescid-i Aksâ’nın Mekke’de olduğunu ve isrâ hâdisesinin burayla ilgisi bulunduğunu söylemek doğru olmadığı gibi bu şekilde hâdiseyi sıradanlaştırmak da ayrı bir sorundur.³⁰

Dördüncü görüşe göre Mescid-i Haram kalp; Mescid-i Aksâ ise âlemi cismaniden uzak bulunan ruh makamı ve âyetler ise sıfatları müşâhededir.³¹

Beşinci görüşe göre ise Mescid-i Aksâ’ya “İliya” veya günahlardan temizlenme yeri anlamına gelen Beyt-i Makdis veya Beyt-i Mukaddes ismi verilmiştir. Bu mescid, Mekke’deki Mescid-i Haram’a yaya yürüyüşü ile bir aylık mesafede bulunması sebebiyle ona Mescid-i Aksâ ismi verilmiştir. Hz. Peygamber, mi’râc gecesinde; “Burak’a bindim, Beytü’l-Makdis’e gittim.”³² buyurmuştur. Dolayısıyla ulemanın çoğu, Kur’ân’da Mescid-i Aksâ adıyla

²⁷ Ebû Abdurrahman b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Megâzî* (Tah.: Marsden Jones), Beyrut, 1984, 3/958-959.

²⁸ Ebü’l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Ezrakî el-Gassânî, *Ahbârü Mekke ve Mâ Cae fihâ mine’l-Âsâr* (Tah.:Rüşdî es-Salih Mulhis), Dârü’l-Endülüs, Beyrut, 2010, 2/207.

²⁹ Hz. Peygamber (sav) Huneyn Gazvesi’nde elde edilen ganimetleri Ci’râne’de dağıtmış, ganimetlerin taksiminden sonra Ci’râne’de ihrama girerek umre için Mekke’ye gitmiş, daha sonra tekrar Ci’râne’ye gelip buradan Medine’ye hareket etmiştir. Ci’râne’de bu olayların hâtıralarını yâdetmek üzere inşa edilmiş bir mescid bulunmaktadır. (Ahmed Önkâl, “Ci’râne”, İstanbul, 1993, 8/25).

³⁰ İsrâfil Balcı, *İsrâ ve Mi’râc Gerçeği*, Ankara, 2016, s. 131-132.

³¹ Kemâleddin Abdurrezzak Kâşânî, *Te’vilât-ı Kâşânîye*, (Trc.: Ali Rıza Doksanyedi), Ankara, 1987, 2/201.

³² Müslim, İman, 259; Nesâî, Salât, 10.

anılan ve çevresinin mübarek kılındığı belirtilen yerin Beytü'l-Makdis³³ olduğunda ittifak etmişlerdir.³⁴

Ortaya konan bu görüşlerden sonra meseleye geniş bir perspektiften baktığımız zaman Mescid-i Aksâ'nın Mekke'nin yakınında bir yer olarak kabul edilmesi tarihi olaylarla da örtüşmediğini görmekteyiz. Hz. Peygamber (sav) bu olayı yaşadığı zaman müşriklerin olay hakkında sordukları sorular, Mescid-i Aksâ'nın keyfiyeti³⁵ ve müşriklerin gönderdikleri kervanların durumu³⁶ hakkında olmuştur. Dolayısıyla müşrikler tarafından sorulan soruların içeriğinde Mekke ve civarıyla alakalı bir konu yoktur.³⁷ Zaten olmasını da beklemek çok anlamlı değildir. Çünkü müşrikler tarafından Hz. Peygamber (sav)'in savunduğu bu haklı davasını da kendisini haksız çıkaracak soruların sorulması gerekirdi.

Mescid-i Aksâ'nın Ka'be civarından bir mescid olmadığına dair bir başka delil de şudur: Hz. Peygamber (sav), Kible'nin değiştirilmesi emri geldiği zaman bulunduğu yönden tam tersi istikâmete yönelmiştir. Mescid-i Aksâ'nın Mekke'deki Cî'râne bölgesi olduğu kabul edilirse bu dönmenin tam tersi istikâmette olması gerekmezdi. Hemen az bir dönmeyle bu kible yönü tayin edilirdi. Hz. Peygamber (sav)'in Kible'nin Ka'be olması yönündeki özlemine de göz önünde bulunduracak olursak³⁸ Ka'be'nin yakınında olan bir yer neden kible olarak tekrar istesin ki? Bu bağlamda Kudüs'teki ma'bedin Medine'nin kuzeyine, Mekke'deki Ka'be'nin ise Medine'nin güneyine düştüğü nazar-ı dikkate alındığında Mescid-i Aksâ'nın Mekke'de Cî'râne mevkiinde bir yer değil, aksine Kudüs'te bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

³³ Mi'râcın Beytü'l-Makdis'te gerçekleşmesinin hikmeti hakkında bkz.: (İmaduddin Ebi'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azim*, Mektebetü Evladı li's-Şeyh li't-Türâsî, Kahire, 2000, 8/373-375).

³⁴ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", DİA, İstanbul, 2004, 29/268-271; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı; Meâl-Tefsir* (Trc.: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul, 2002, s. 356.

³⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Müni' el-Bagdâdî, et-*Tabakâtü'l-Kübrâ* (Muh.: İhsan Abbas), Dârü Sadr, Beyrut, 1968, 1/215.

³⁶ Mukâtil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman* (Tah.: Abdullah Mahmud Şahane), Lübnan, 2002, 2/517.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/309; Buhârî, Menâkibü'l-Ensar, 41.

³⁸ Hz. Peygamber (sav) Kâbe'nin kible olmasını istemesine rağmen on altı veya on yedi ay Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılmıştır. (Bkz.: Tirmizî, Tefsir, 3; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân* (Tah.: Ahmed Muhammed Şakir), Kahire, 2001, 3/174).

Ayrıca Kur'ân'da "أَذَى الْأَرْضِ"/En yakın yer"³⁹ ifadesinin Filistin için de kullanılması,⁴⁰ Hz. Peygamber (sav)'in (ibadet için) yolculuk yapılacak yerlerin arasında Mescid-i Aksâ'yı da zikretmiş olması⁴¹ ve Süleyman (as)'ın Mescid-i Aksâ'ya gelenlerin bağışlanması⁴² talebinin olması gibi nedenlerden ötürü Mescid-i Aksâ'nın, Kudüs'teki mescid olduğu bilinmektedir. Nitekim Balıkesirli Hasan Basrî Çantay (1964) tarafından hazırlanan meâlde, Mescid-i Aksâ kavramı hakkında açılan dipnotta şu açıklamalara yer verilmiştir. "Beyt-i Mukaddes o zaman onun ötesinde başka bir mescid yoktu. Mescid-i Aksâ'nın bânisi Davud (as)'dır. Çevresi de Filistin, Şam ve Ürdün'dür."⁴³ Ayrıca Abdurrezzak (211/826)'ın *Tefsîrû Abdurrezzak* ve İbn Ebî Hatim (327/938)'in *Tefsîrû İbn Ebî Hatim* gibi erken dönem kaynaklarında Ebu Said el-Hudri ve Ebû Hureyre isnadlı rivâyetlerde kapsamlı bir mi'râc rivâyeti bulunmaktadır. Burada âyette geçen el-Mescidü'l-Aksâ terkibi aynen kullanılmış ve bunun Beytü'l-Makdis olduğuna özellikle vurgu yapılmıştır.⁴⁴ Buna ilave olarak Hz. Peygamber (sav) isrâ gecesini Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünü haber verdiği zaman müşrikler, isrâ ve mi'râc mu'cizesini kabul etmemekte direnmişler, Hz. Muhammed (sav)'den bu hususta delil getirmesini istemişlerdir. Birçokları, "Deve ile Mekke'den Şâm'a gidiş bir ay, dönüş de bir ay sürer. Muhammed, oraya bir gecede nasıl gidip Mekke'ye

³⁹ Rûm, 30/3.

⁴⁰ İbn Atıyye, *el-Muharrar*, 4/329; Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987, 3/416.

⁴¹ لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى (İbadet için) sadece şu üç mescide yolculuk yapılır: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ..." (Buhârî, Mescidü Mekke 1, 6; Savm 67; Sayd 26; Müslim, Hac, 415, 511, 512; Ebû Davud, Menâsik, 94; Tirmizî, Salat, 126). Maalesef bazı araştırmacılar Şii tandanslı olduğu bilinen Yakubî'nin rivâyetine istinaden o sırada Kudüs'te Mescid-i Aksâ'nın bulunmadığını ileri sürerek, Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan tarafından Kâbe'nin yerine geçmek üzere Mescid-i Aksâ'nın bina edildiğini, insanların orayı tavaf etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşte olanlar, tarafgirlikle hadis uydurulduğunu ileri sürecek kadar aşırı gitmişler, İbn Şihab ez-Zührî'nin, Hz. Peygamber (sav)'in üç mescidde namaz kılınması ile ilgili hadisini Emeviler için uydurduğunu söylemeleri gerçekten insanı rencide etmektedir. <http://sonpeygamber.info/prof-dr-mustafa-fayda-ile-isra-ve-mirac-hadiseleri-uzerine>.

⁴² Abdullah b. Ömer (ra)'ın rivâyet ettiği bir hadiste; Hz. Süleyman (as)'ın üç dilekte bulunduğu bu dilekler arasında yalnızca namaz kılmak niyetiyle Mescid-i Aksâ'ya gelenlerin bağışlanması isteğinin olduğu yer almaktadır. (Hadisin ayrıntısı için bkz.: (Nesâî, Mesâcid 6; İbn Mâce, İkâme 196; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/176).

⁴³ Hasan Basrî Çantay, *Kur'ân'ı Hakim ve Meâli Kerim*, İstanbul, 1980, 2/508.

⁴⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Tefsîrû Abdurrezzak* (Tah.: Mahmud Muhammed Abduh), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1419, 2/282; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Tefsîrû İbn Ebî Hatim* (Tah.: Es'ad Muhammed Tayyib), yy., h. 1419, 7/2311.

döner?" dediler." Bu durumda demek ki Araplar, Mescid-i Aksâ'nın bir aylık mesafedeki Şam topraklarında olduğunu bildiklerinden, onun kısa zamanda gidip gelmesinin mümkün olmayacağını ifade etmektedirler. Bu rivâyet isrâ ve mi'râcın burayla ilgili olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber (sav) bu süreci yaşamış, müşriklerin arasından daha önce o taraflara yolculuk etmiş ve Mescid-i Aksâ'yı görmüş olanlar, ondan Mescid-i Aksâ'yı târif etmesini istemişlerdir. Onların yalanlamalarından ve sorularından çok sıkılan ve sıkıntı çeken Hz. Muhammed (sav)'e birden Beytü'l-Makdis gösterilmiş, mescidin özelliklerini tanıtmak sûretiyle oraya gittiğini ve orada yaşadıklarını ispatlamıştır.⁴⁵

Dikkat edilirse Mescid-i Aksâ'nın tespitinde, iddia edildiği gibi sadece tamlamada yer alan kelimelerin anlamına bağlı kalmak, bu terkinin geçtiği iki rivâyeti esas almak yeterli olmadığı gibi bu yaklaşım şekliyle doğru sonuca ulaşmak da mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu mescidin Ka'be'nin yakınında Ci'râne'de küçük bir mescid olmadığını söyleyebiliriz.

C. İsrâ ve Mi'râcın Gerçekleşmesi

İsrâ ve mi'râcın nasıl meydana geldiğini açıklamadan önce bu hadisenin tarihi üzerinde durmak istiyoruz. Onun gerçekleştiği zaman hakkında birçok rivâyetler verilmekle beraber hadisenin meydana geldiği tarih noktasında görüş birliği bulunmamaktadır. Olayın tarihi ile ilgili gelen görüşleri şöyle özetleyebiliriz: İsrâ ve mi'râc mu'cizesi hicretten bir yıl veya ondört ay önce⁴⁶ Peygamberliğin dokuzuncu yılında,⁴⁷ nübüvvetin onsekizinci ayında, Peygamberliğin beşinci/yedinci yılında gerçekleşmiştir.⁴⁸ Bununla beraber konu hakkında gelen en sahih rivâyete göre bu hadise, Müslümanlar'ın I. ve II. Habeşistan hicretlerinden sonra, Hz. Hatice (ra) ve Ebü Talib'in vefatlarını takip eden dönemde, hicretten bir yıl önce meydana gelmiştir.⁴⁹

⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/167.

⁴⁶ İbni Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (Tah.: Şuayb el-Arnâvut Abdulkadir el-Arnâvut), yy., 1998, 4/37.

⁴⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Trc.: Said Mutlu), İrfan Yay., İstanbul, 1996, 1/91.

⁴⁸ Muhammed b. Ali Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr: el-Câmiu' beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir*, Dârü'l-Vefa, Beyrut, 1997, 3/287.

⁴⁹ İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, 2/327-329; Ebü'l-Mecdimerk, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Kahire, 1996, s. 149. Muâsır siyer ulemasından Muhammed es-Sûyânî, isrâ ve mi'râc olayının yılı, ayı ve günü hakkında sahih bir hadisin olmadığını, hâdis hakkında gelen rivâyetlerin zayıf olduğunu ve bu konuyu aydınlatacak birçok delile ihtiyaç duyulduğunu kaydeder. (Muhammed Sûyânî, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Riyad, 2004/1424, 1/ 186; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc* (Tah.: Muhammed Abdülhakim el-Kâdî), Kahire, 1989, s. 53.

Tefsir, hadis ve siyer kitaplarında bu hâdisenin anlatıldığı birçok rivâyetlere ilişkin şunları söylemek mümkündür: İsrâ ve mi'râc hakkında yaklaşık otuziki civarında hadis rivâyet edilmiştir.⁵⁰ Sözelimi Kurtubî (671/1272)'ye göre isrâ ve mi'râcla ilgili gelen rivâyetlerin tamamı yaklaşık yirmi kadar sahâbeden gelmiş mütevâtir hadislerdendir.⁵¹ Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak "İlk dönem siyer kaynaklarında, en önemli ve en sahih hadis kaynakları olan Buhârî (256/869)'de altı sahâbiden yirmi ayrı rivâyet; Müslim (261/875)'de yedi sahâbiden on altı ayrı rivâyet⁵² yer almaktadır."⁵³

İbni Kesir (774/1373) tefsirinde onbir sahâbîden farklı tariklerini de ortaya koymak sûretiyle olayı içeren hadisleri nakleder. En sonunda da "Faslun" şeklinde koyduğu başlık altında bu hadisleri şöyle değerlendirir: "Bu hâdiseyi anlatan sahih, hasen ve zayıf hadisler iyice tetkik edildiğinde, Hz. Peygamber (sav)'in Mekke'den Beyt-i Makdis'e gittiği ve onun bu olayı bir kez yaşadığı anlaşılabacaktır.⁵⁴ İbn Kesir mi'râc ile ilgili hadisleri analiz etmiş ve bu olayın iki coğrafya arasında gerçekleştiği kanaatine varmıştır. O, hadislerin râvilerinin sıklığı (adalet ve zabt sıfatını tam olarak taşıyan kimse) hakkında şunları ifade eder: "Râvilerin nakilleri birbirini tutmaz, kimi eksik, kimi fazla şeyler söylemiştir. Bu da normaldir, çünkü peygamberlerin dışında insanlar da hata edebilirler."⁵⁵ İbn Kesir gelen bu rivâyetlerin doğru anlaşılması için okuyucu kitlesini şöyle uyarmaktadır: "Bazı kimseler, bu rivâyetlerin her birinin ayrı ayrı bir olayı anlattığını düşünerek Hz. Peygamber (sav)'in birçok isrâ ve mi'râcı yaşadığını ileri sürmüştür ki bu, makul bir anlama değildir."⁵⁶ İbni Kesir'in bu düşüncesine bakıldığı zaman, isrâ ve mi'râcın vukuundan kuşku duyulmamaktadır. Ancak olabilecek bir hata varsa o da teferruata ait olan bilgilerdir. Bu da herhalde vakıanın yaşanmadığı anlamını çıkartacak kadar eksik ve yanlış anlamalar değildir.

Celaleddin Suyûtî (911/1505), isrâ ve mi'râc olayı konusunda yirmiyedi sahabenin rivâyetine dikkat çekmek suretiyle bu hadislerin,

⁵⁰ Heyet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara, 2006, s. 444.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993, 10/135; İbn Atıyye, *el-Muharrar*, 3/434.

⁵² Nitekim mi'râc olayını anlatan ana rivâyet, Buhârî'nin Sahih'inde 9 ayrı bölümde yer almaktadır. Müslim'in Sahih'inde ise, İman bölümünde 13 rivâyet olarak bulunmaktadır. (İ. L. Çakan, *Hadis-Sünnet Üzerine Tartışmalar ve Değerlendirmeler*, İFAV Yay., İstanbul, 2015, s. 57-65).

⁵³ Ahmet Ağırakça, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Mi'râc Olayı", *MAÜİBF Dergisi*, 2014/1 (2), s. 1-30.

⁵⁴ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kurân*, 8/430-431.

⁵⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kurân*, 8/430.

⁵⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kurân*, 8/430.

mütevâtir olduğunu ifade eder.⁵⁷ Kettânî'ye (1927) göre, birbirinden az ya da çok farklı rivâyetlerle yaklaşık kırkbeş sahâbe bize mi'râc olayı hakkında bilgi vermiştir.⁵⁸ Ulema tarafından, bu kadar farklı pekçok rivâyetin günümüze kadar gelmesinin sebepleri üzerinde durulmuştur. Nitekim bir görüşe göre, olayın meydana geldiği hususunda ittifak olmakla birlikte rivâyet farklılıklarının arka planında şu üç ihtimal gözükmemektedir: Söz konusu olayı rivâyet eden râviler hâdisenin meydana geldiği zamanda ya henüz doğmamış ya da küçük yaştadırlar. Bir diğer ihtimal bu hâdisenin Mekke'de meydana gelmiştir. Medineli olan râviler bunu hicretten sonra başkalarından dinlemişlerdir. Bir diğer ihtimal ise zikredilen mu'cizenin sırlarla dolu ve yüce oluşundan dolayı onun, insan idrakini zorlamış olmasıdır. İşte bu sayılan nedenlerden ötürü, mi'râc hâdisesinin ayrıntılarında da ihtilaflar meydana gelmiştir.⁵⁹ Rivâyetlerin farklılığına sebep gösterilen bu ihtimaller etraflıca ele alınıp incelendiğinde bunların ikna edici olduğunu düşünmüyoruz. Zira mi'râc olayı o dönemde gündeme damgasını vurduğu için bu hâdisenin nesilden nesile birçok râvi tarafından nakledilmiştir.⁶⁰

Bu mu'cizenin tarihi ve meydana gelişi hakkında birçok rivâyetin yer aldığını ortaya koyduktan sonra, Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde yer alan rivâyetlerin ortak noktalarına göre, olayın şu şekilde meydana geldiğini görmekteyiz: Hz. Peygamber (sav) Ka'be'de Hicr veya Hatîm denilen yerde bulunduğu, başka rivâyetlerde kendi evinde uykuda olduğu bir zamanda, diğer bir rivâyete göre ise, amcasının kızı Ümmü Hânî'nin evinde bulunduğu sırada, uyku ile uyanıklık arası bir halde iken, Cebrâîl (as) geldi. Bundan sonraki süreci Hz. Peygamber (sav) şöyle anlatır: "*Ben Mekke'de iken evimin*

⁵⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Katfû'l-Ezhârî'l-Mütenâsirati fi'l-Ahbârî'l-Mütevâtirati* (Tah.: Halil Mühyiddin), el-Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, 1985, Beyrut, s. 262-265.

⁵⁸ Sa'd el-Mursafî, *el-Câmiü's-Sahîh li's-Sireti'n-Nebeviyye*, Kahire, 2009, s.1538.

⁵⁹ Osman Keskiöğlu, *Hazreti Muhammed*, DİB. Yay, Ankara, 1988, s.146.

⁶⁰ İsrâ ve mi'râc hadisini rivâyet eden bazı sahâbenin isimleri şunlardır: Enes b. Mâlik, Ubey b. K'ab, Câbir b. Abdullah, Büreyde, Semûre b. Cündeb, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Mesûd, İbn Amr, Huzeyfe, Şeddâd b. Evs, Süheyb, Ali b. Ebî Talib, Ömer b. Hattab, Mâlik b. Sa'sa, Ubû Umâme, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Ebû Habbe, Ebû Zer, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Süfyan, Ebû Hureyre, Aişe, Esmâ binti Ebî Bekr, Ümmü Hânî, Ümmü Seleme. (Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastalânî, *İlahi Rahmet Hazreti Muhammed (Mevâhibü Ledünniye)* (Trc.: Şair Abdalbaki), İstanbul, ty., s. 2/23).; İsrâ ve mi'râc mu'cizesini rivâyet eden erkek ve kadın sahâbilerin sayısı yaklaşık otuziki civarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Köksal Yay., İstanbul, 2004, 2/204).

tavanı ansızın yarıldı, oradan Cebrâil (as) indi göğsümü yardı⁶¹ ve içini zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve iman ile dolu bir altın leğen getirip içindekini göğsümün içine boşalttı. Ve göğsümü kapayıp üzerini mühürledi. Sonra elimden tutup beni semâya doğru çıkardı. Dünya semâsına vardığımda Cebrâil (as) o semânın bekçisine:

Aç dedi.

Kimdir o?

Cebrâil

Yanında kimse var mı?

Evet, yanımda Muhammed (sav) var.

Peygamber olarak gönderildi mi? (Veya buraya davet edildi mi?)

Evet. dedi.

Kapı açılınca dünya semâsının üstüne çıktık. Bir de ne göreyim, orada bir kimse oturmuş, sağında birtakım karaltılar var, solunda birtakım karaltılar var. O kimse sağ tarafına baktığında gülüyor sol tarafına baktığında ise ağlıyordu. O zat bana “Hoş geldin sefa geldin ey Salih Peygamber! Ey salih oğlum.” dedi. Cebrâil’e “Bu kim?” diye sordum. “Adem (as)’dır. Sağında solunda bulunan bu karaltılar da evladının ruhlarıdır. Sağında olanlar cennetlikler, solunda olanlar ise cehennemliklerdir. Sağına bakınca güler soluna bakınca ağlar.” dedi. Derken Cebrâil beni ikinci semâya doğru çıkardı. Bekçisine “Aç” dedi. Bekçi de evvelkinin söylediklerini söyledikten sonra kapıyı açtı.” Malik b. Sa’sa’dan gelen rivâyete göre dünya semâsında Hz. Peygamber (sav) Hz. Adem (as) ile karşılaştıktan sonra ikinci gökte Hz. İsa ve Hz. Yahya (as) ile; üçüncü gökte Hz. Yusuf (as) ile; dördüncü gökte Hz. İdris (as) ile; beşinci gökte Hz. Harun (as) ile; altıncı gökte Hz. Musa (as) ile; yedinci gökte⁶² ise Hz. İbrahim(as) ile görüşüp selamlaşmıştır.⁶³ Sonra Cebrâil (as) ve Hz.

⁶¹ Konuyla ilgili rivâyetleri değerlendiren İbn Hacer, Hz. Peygamber (sav)’ın ilki çocuk yaşta diğeri de mi’râc öncesinde olmak üzere göğsünün iki defa yarıldığını ifade eder. (İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhu’l-Buhârî*, Beyrut, 2011, 1/460; Ahmed Davudoğlu, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*, 2/112). Ancak Dihlevî, bu hâdiselerin misâl âlemi ile şehâdet âlemi arasında bir yerde cereyan ettiğini ve bu sebeple her iki âlemin hükümlerinin de geçerli olduğunu belirtir. (Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî, *Huccetüllâhi’l-Bâliğa*, Beyrut, 2005, 2/320).

⁶² İbnü’l-Arabî’nin mi’râcda ziyaret edilen semâları, bazı mânevî ve ilâhî hususların simgeleri olarak yorumladığını görüyoruz. O’na göre yedi semânın işaret ettiği anlamlar hakkında bkz.: (Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Arabî et-Tâî *el-İsra ilâ Makâmi’l-esrâ ev Kitâbi’l-Mi’râc*, (Tah. ve Şerh: Suad el-Hakim), Lübnan,1988, s. 75).

⁶³ Buhârî, Salat,1; Müslim, İman 263. Hadisin farklı tarikleri için bkz.: es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr* (Tah.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire, 2003, 9/138-261.

Muhammed (sav) sidretü'l-müntehâya varınca⁶⁴ kalemlerin (kaderi yazan kalemlerin) cızırtılarını duyacak kadar yüksek bir yere ulaştı.⁶⁵ Ardından Allah'ın huzuruna ulaştırıldı. Hz. Peygamber (sav)'e elli vakit namaz sevabına denk, beş vakit namaz farz kılındı.⁶⁶ Bakara sûresinin son âyetleri nâzil oldu. Allah'a şirk koşmayanların bağışlanacağı müjdesi verildi.⁶⁷

Gelen diğer rivâyetlere bakıldığı zaman Hz. Peygamber (sav)'in semâvat yolculuğunda kendisine birçok misâl âlemi gösterilmiştir.⁶⁸ Urve'nin rivâyetine göre, Hz Peygamber (sav), o gece yaşadığı olayı ilk olarak Ümmü Hânî'ye anlatmış, daha sonra Mekke halkıyla paylaşınca, başta Ebu Cehil olmak üzere birçok kimse bu olaya inanmamış ancak Ebu Bekir (ra)bu hâdiseyi onayladığı için kendisine "Sıddîk" ünvanı verilmiştir.⁶⁹ Bu olayın akabinde Müslümanlar'dan birkısmı irtidat etmiş⁷⁰ ve Müslümanların

⁶⁴ Enes b. Malik'ten gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (sav)'in sidretü'l-Müntehaya varışı ve ondan sonraki süreç hakkında bkz.: (Buhârî, Salat, 1; Buhârî, Enbiya, 5, 22, 41; Salât, 8; Bed'ül-Halk, 6; Mi'râc, 42; Tevhid, 37; Müslim, Menâkibü'l-Ensâr, 42; İman, 263, 264).

⁶⁵ ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, 2/277; Ayrıca bkz.: Semâhatü's-Şeyhi Muhammed el-Mekkî en-Nâsirî, *et-Teysîri fî Ehâdisi't-Tefsîr*, Beyrut, 1985, 3/374; Hadisin bu rivâyetinde Hz. Muhammed (sav)'in binekleri yer almamaktadır. Müfessir Âlûsî (1270/1854)'nin naklettiğine göre, Rasûlullah (sav)'in isrâ gecesinde vasita olarak kullandığı binetler; burak, mi'râc, meleklerin kanatları, Cibril (as)'ın kanadı, Refref (manevi bir binek) olmak üzere beş tanedir. (Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, 5/3149). Dikkat edilirse rivâyetlerde bahsedilen bu araçlar gece yolculuğu ve semaya irtifada kullanılan araçlar olarak zikredilmiştir. Burada zikredilen vasıtaların ve bunlara ait tasvirlerin tamamının râvilerin hayal dünyalarını süsleyen özellikler olduğunu düşünmek kanaatimizce makul değildir. Bu vasıtaların Kur'ânla temellendirilmemesi bu vasıtaların hayali kurgular olduğu anlamı taşımamalıdır. Çünkü Kur'ânla temellendirilmeyen birçok hakikatların olduğu da bir gerçektir.

⁶⁶ Mi'râcdan önce farz namaz olarak sabah ve yatsı namazları kılınmaktaydı. Mi'râc gecesinde 5 vakit namaz farz kılınmıştır.

⁶⁷ M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, 2/221-22

⁶⁸ Kastâlânî, *İlahi Rahmet Hz. Muhammed*, 2/25-31.

⁶⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil*, 2/517; Ebü'l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîrû'l-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvi'l fî Vücûhi't-Te'vil*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2009, s. 589; Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Tefsîrû Semerkandî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, 2/260; Ayrıca bkz. Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1985, 15-16/5-6; Kurul, *Hadislerle İslâm*, Ankara, 2013, 3/243.

⁷⁰ Ebu İshak Ahmed, es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2002, 6/68; Bu hâdisenin mu'cizeliğini çok iyi analiz eden ulema, isrâyı inkarın küfrü gerektirdiğini, mi'râcı inkarın küfrü gerektirmediğini ifade etmişlerdir. Bir başka ifadeyle isrâ olayı kitapla sabit olup delili kesindir. Mescid-i Aksâ'dan gökyüzüne kadarki yolculuk meşhur hadislerle, semâdan cennete ve arşa çıkış ise haber-i ahad ile ortaya konmuş, bunu inkar eden kimse bid'atçı olur. (Sadeddin Mesud b. Ömer et-Taftazanî, *Şerhü'l-Akâid*, Rihle Kitap, İstanbul, 2011, s. 95.) Bazı âlimler ise, mi'râc olayını içeren hadisler mütevâtir hadis olduğundan onu yalanlamanın İslâm'dan çıkmaya sebep olacağını söylemiştir. (Haşim el-Hasannî, *Sîretü'l-Mustafa -Yeni Bakış-* Beyrut, 1996, s. 240).

çoğunun Hz. Peygamber (sav)'e olan bağlılıkları da ciddi şekilde test edilmiştir. Yaşanan bu durum, olayın büyük bir imtihan olduğunu ortaya koymuştur.⁷¹ Müşrikler ise bu olayı Hz. Muhammed (sav)'i ve Müslümanları yıpratmak için kullanmışlar ancak bunda başarılı olamamışlardır.⁷²

Yukarıdaki hadisin sahihliği ya da zayıflığı bu hadiseye, doğru bir zaviyeden bakmamıza katkı sağlayacaktır. Sözgelimi hadisin senet ve metninin değerlendirilmesi bağlamında şunları söyleyebiliriz: Hadisin senet zincirindeki Yahya b. Bükeyr,⁷³ Leys,⁷⁴ Yunus,⁷⁵ İbni Şihâb,⁷⁶ Enes b. Mâlik ve Ebû Zer gibi râviler adalet ve zabtı tam olan (sika) ve son derece doğru sözlü kimse (sadûk)lerdir. Buna göre bir hadisin sahihliğini belirlemede hadisin senet zinciri önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Senet, bir sözün bize kimler aracılığı ile ulaştığını ve Hz. Muhammed (sav)'e ait olup olmadığını gösteren belgedir. Dolayısıyla bu hadisin sened zincirindeki râvilerin güvenilirliğinde bir problem görülmemektedir. Ayrıca metin tenkidi bağlamında hadis-i şerife baktığımızda bu olağan üstü olayın gerçekleşmesi hakkında kuşku duyulmaması gerekir. Çünkü olayın gerçekleşmesinin olanaksız olacağına delalet eden bir karine mevcut olmadığına göre⁷⁷ isrâ ve mi'râc hâdisesinin önemli olduğu ve üzerinde ciddiyetle durulması gerektiği âşikârdır. ⁷⁸ Çağdaş araştırmacılardan Ahmed Ferid(1971)'e göre isrâ ve

⁷¹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, 1986, 7/3462; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Tefsiri ve Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul, 1992, 4/1848; Cemâlüddin Ebi'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevziyye, *el-Müntehab fi'n-Nüveb*, Beyrut, 2012, s. 415.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 3/172-173; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *Tefsîrû Mâverdi* (Tah.: es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdürrahim), Beyrut, ty., 1/202; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâti'hü'l-Gayb*, Dârü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, 4/94-95).

⁷³ Bagdat'ta yaşamış, dokuzuncu tabakadan olup 208'de vefat etmiştir. Adalet ve zabtı tam (sika) bir râvidir. (İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, Dârü'l-Fikr, yy., 1995, 2/656).

⁷⁴ Yedinci tabakadan olup 75'de vefat etmiş adalet ve zabtı tam (sika) biridir. (*Takrib*, 2/497).

⁷⁵ 259'da vefat etmiş, adalet ve zabtı tam (sika) biridir. (*Takrib*, 2/688).

⁷⁶ Yedinci tabakadan olup, 252'de vefat etmiş, son derece doğru sözlü kimse (sadûk) biridir. (*Takrib*, 2/531).

⁷⁷ İbrahim Bayram, "Muhammed Ferid Vecdi'nin Mu'cizelere Bakışı", *İMA Dergisi*, 2016, cilt: I, sayı: 4, s. 612-642.

⁷⁸ Bu süreci mitoloji şeklinde anlatan birtakım yazarların da olduğunu görmekteyiz. Mesela Emiele Dermenghem "*Hz. Muhammed'in Hayatı*" isimli eserinde bu süreçle alakalı olarak şunları anlatır: "Gece kuşlarının ve canavarlarının sustuğu akarsular ve rüzgarların fısıldamaktan kaldığı sessiz ve heybetli bir gecede Muhammed uyandı. Cebrâil melek alını parıltılar altında yüzü kar gibi beyaz kumral saçları dalgalanarak incili ve sırma işlemeli elbiselerle karşısında duruyordu. Vücudunda etrafa parıltılar saçan birçok kanatlar titriyordu. Meleğin yanında Burak isminde insan başlı kartal kanatlı bir kısrak vardır. Burak, Peygamberi sırtına bindirmek için eğildi ve Mekke dağları kum çöllerini üstünden

mi'râc sıkıntılara karşı peygambere giydirilen hoşnutluk elbisesidir. Bu hadisenin sırrı, onun nübüvvetinin doğruluğu noktasında kavminin ikna edilmesidir. Asılsız iddialarda bulunanlara karşı Hz. Muhammed (sav)'e bir destektir. Bu hâdis, Kur'ân'ın istediği normal akli metoda aykırı veya bu metodu geçersiz kılacak gelişmeler olarak ortaya çıkmamıştır.⁷⁹

D. İsrâ ve Mi'râcın Gerçekleşme Mâhiyeti

İsrâ ve mi'râcın tartışılan en önemli konularından birisi de Hz. Peygamber (sav)'in bu mu'cizeyi bedenlen mi ruhen mi gerçekleştirdiğidir. Buna göre isrâ olayının anlatıldığı âyetin meâli şudur: *"Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."*⁸⁰ Bu âyetle hâdis hakkında ayrıntılı bir bilgi olmadığı için ulema tarafından, olayın mahiyeti ve Mescid-i Aksâ'nın yeri tartışılmıştır. Örneğin bazı âlimlere göre, bu olay Allah'ın, âyetlerini peygamber (sav)'e göstermek için yaptırdığı fiziksel ve bedensel bir yolculuktur. Bazılarına göre ise bu olay imkansızdır.⁸¹ Bazılarına göre ise isrâ ve mi'râc olayı Hz. Peygamber (sav)'in rûhî terbiyesine yönelik bir olay olup bir mu'cize niteliği taşımamaktadır.⁸² Dolayısıyla olayın gerçekleşme mahiyetine yönelik birçok görüş ortaya konmuştur. Tüm bu görüşler isrâ olayının esrarlı bir yönünün bulunduğunu göstermektedir. Mevcut yorumların tartışılabilir yönleri bulunmakla beraber âyetin ana temasına bakıldığında isrâ olayının sıradan bir yolculuk sürecini içermediğini söylemek mümkündür.

İsrâ sûresinde dikkat çeken üç kavram bulunmaktadır: Mescid-i Aksâ, abd ve leylen. Mescid-i Aksâ terkiibini daha önce ilgili yerde açıkladığımızdan bu kavramı tekrar ele almayacağız. İsrâ olayının yer aldığı âyetle dikkat çeken hususlardan biri, gece yolculuğunu yapan şahsın ismi doğrudan zikredilmemiş, bunun yerine "kulunu" ifadesi kullanılmıştır. Burada

şimâle doğru bir ok hızıyla koşmağa başladı. Nihâyet hava içinde uçuşlarına devam etti." Emiele Dermenghem birçok ciltleri dolduran bu konuşmaları münakaşa olarak görür ve bunların boş ve manasız olduğunu söylemektedir. Ancak bu tartışmaların ve konuşmaların yersiz olduğunu söyleyen Dermenghem yukarıda yaptığı açıklamalarla aslına bakılırsa en büyük eleştiriyi hak etmiştir. Onun, metafizik âleme ait olan bu varlıkları böyle destansı/mitolojik bir tarzda anlatması Melekler ve Allah hakkında yanlış anlayışların ortaya çıkmasına sebep olabilir. (Emiele Dermenghem, *Hz. Muhammed'in Hayatı* (Trc.: Reşat Nuri Güntekin), Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 184-185).

⁷⁹ Ahmed Ferid, *Fıkhu's-Sîre*, s. 96.

⁸⁰ İsrâ, 17/1.

⁸¹ Seyyid Ebû'l A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (Trc.: Muhammed Han Kayhan ve diğer.), İnsan Yay., İstanbul, 1987, 3/111.

⁸² Ömer Özsoy/İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân*, Ankara, 2015, s. 547.

“kulunu” ifadesiyle Hz. Peygamber (sav) kastedilmiştir. Nitekim Allah, İsrâ sûresi birinci âyette “kulunu”, Necm sûresi onuncu âyette “kuluna”; Cin sûresi ondokuzuncu âyette “kulu”,⁸³ Alak sûresi 9-10. âyetlerinde “bir kulu”⁸⁴ kelimelerini kullanmıştır. “Kul” kelimesi ruh ve cesedin bir arada olduğunu ifade ettiği gibi, kulluğun en yüce makam oluşuna da delalet etmektedir.⁸⁵ Buna ilaveten “فَاسْرِ بِأَعْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ / Artık sen âilen ile gecenin bir kısmında yürü.”⁸⁶ âyetinde “سَرَى” fiili kullanılmak sûretiyle gece yürüyüşünden bahsedilmektedir. Burada fiili bir gece yürüyüşü söz konusu olduğuna göre, uyanırken yapılan bir yürüyüş anlaşılmaktadır. Bu fiil, İsrâ sûresi birinci âyette geçen “سَرَى” kelimesiyle aynı anlama gelmektedir. Buna göre isrâ hadisesi, beden ve ruhen gerçekleşmiştir.

Ayrıca İsrâ hâdisesinin yer aldığı âyette “لَيْلًا/Geceleyin” kelimesinin kullanılması önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimenin nekre olarak getirilmesi (tenkir) ve bazı kırâatlarda bu kelimenin مِنْ اللَّيْلِ şeklinde okunması⁸⁷ yürütme süresinin kısalığını ve onun uzak bir mesafeyi gecenin çok kısa bir kısmında geçtiğini ifade eder.⁸⁸ Lakin âyette “لَيْلًا /Geceleyin” kelimesi kullanılmasaydı sanki yürütmenin, bütün geceyi kapsadığı anlaşılabilirdi. Âyette kullanılan her bir lafzın bir anlam inceliği

⁸³ “Allah’ın kulu, O’na yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.”

⁸⁴ “Gördün mü şu men edeni, namaz kılarken bir kulu (Peygamber’i namazdan)?”

⁸⁵ et-Taberî, *Câmiü’l-Beyan*, 14/446; İbni Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, 8/432. Ayrıca bkz.: Ahmet Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrü’l-Merâgî*, yy., 1946, 14/5-9; Muhammed Müsteavlî eş-Şa’râvî, *el-İsrâ ve’l-Mi’râc*, s. 20; Vehbe Zuhaylî, *Tefsîrü’l-Münîr* (Trc.: Heyet), Risâle Yay., İstanbul, ty., 8/10- 11; Ebü’l-Kasım Süleyman el-Ensârî’den gelen rivâyete göre İsrâ sûresi birinci âyetin iniş sebebi hakkında şu bilgi yer almaktadır: “Rasûlullah (sav), isrâ ve mi’râcda yüksek derecelere, yüce makamlara ulaştığında Allah ona “Ey Muhammed, seni ne ile şerefliyorum?” dedi. Hz. Peygamber (sav): “Sana kul olma şerefiyle şerefliyorsun, Rabbim.” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. (Bedreddin Çetiner, *Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı Yay., İstanbul, ty., 2/558-559.

⁸⁶ Hud, 11/81.

⁸⁷ وَمِنْ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ /Gecenin bir kısmında da uyanıp teheccüd namazı kıl” İsrâ, 17/79.

⁸⁸ ez-Zemahşerî, *Tefsîrü’l-Keşşâf*, s. 589; Ebü’s-Suûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü’l-Aklî’s-Selîmi ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerim*, Kahire, 2015, 5/154; Nitekim Hz. Muhammed (sav)’in gece yürütülmesinin kısalığına dikkat çeken Seyyid Kutup (1966)’un düşünceleri için bkz.: Seyyid Kutup, *Fi Zilâli’l-Kur’ân* (Trc.: Bekir Karlıga ve diğer.) ty., 7/14; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Trc.: Mehmet Yazgan) Beyan Yay., yy., ty., 1/92).

olduğuna göre burada dilde kullanılan her bir kelimenin ayrı bir anlamı ve önemi olduğunu söyleyebiliriz.

Bu hâdisenin mu'cizeliği ve onu farklı anlama sebebiyle olsa gerek ki, olayın keyfiyeti hakkında birçok görüş ortaya atılmıştır. Nitekim muhaddis Kadı İyâz (544/1149) bu konudaki görüşleri dört başlık altında toplamıştır:

a) Hz. Aişe, Hasan-ı Basrî ve Muaviye'ye göre Hz. Peygamber (sav), mi'râca rûhen⁸⁹ uykudayken çıkmıştır. Bu bir rüya hali olup, peygamberlerin rüyaları vahiydir. Başkalarının rüyaları gibi değildir. Buna İsrâ sûresi altmışıncı âyette geçen “الرُّؤْيَا يَا أَلْيَ أَرَيْنَاكَ” ifadesini⁹⁰ delil getirmişlerdir. İsrânın uyku halinde gerçekleştiğini kabul edenler buradaki “الرُّؤْيَا/rüya” kelimesini uykuda görme olarak açıklamışlardır. Nitekim Aişe (ra), “Onun bedeni asla gözden kaybolmadı, onun rûhu nakledildi” diyerek, bu konuda görüşünü ortaya koyar.

b) İbni Abbas, Câbir, Enes, Huzeyfe, Ömer, Ebû Hureyre, Dahhâk ve Taberî'ye göre, Hz. Peygamber (sav) uyanırken beden mi'râc olayını gerçekleştirmiştir.

c) Bir başka görüşe göre Hz. Peygamber (sav) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya uyanık halde beden; oradan ötesini ise rûhî olarak gerçekleştirmiştir.⁹¹ Bu görüşlerin hepsine baktığımız zaman ortaya konulmayan bir görüş kalmamaktadır. Ancak biz burada bu görüşlerden en doğruyu ortaya koymaya çalışacağız.

d) İbni Kayyim, bu semâvî yolculuğun uyanırken ama rûhen cereyan ettiğini belirtirek⁹² mi'râcın rüyada gerçekleşmesiyle rûhen gerçekleşmesi arasındaki farka dikkat çeker. Ona göre Hz. Aişe ve Muaviye bu olayın uykuda değil rûhen vuku bulduğunu söylemiştir. Uyuyan kimsenin gördükleri,

⁸⁹ İbni Kayyim, Zâdül-Mesîr, 4/35-36; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yaşar Düzenli, “Sembolizm Açısından İsrâ ve Mi'râca Yeni Bir Yaklaşım Denemesi”, *EOÜSB Dergisi*, Eskişehir, 2001, s. 31-48.

⁹⁰ “Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.” (İsra,17/60; Ayrıntılı bilgi için bkz.: ez-Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî ala Mevâhibi'l-Ledünniyye*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996, 8/6). Kur'an'da lanetlenmiş ağacın zakkum ağacı olduğu yönündeki görüş daha baskındır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3/301).

⁹¹ Ebü'l- Fazl el-Yahsubî Kadı İyâz, *Şifâ-i Şerif* (Trc.: Suat Cebeci), Ankara, 2010, s.121.

⁹² İbni Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an*, 8/432; Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbni Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh* (Tah.: İsmâeddin es-Sabbâbitî), Kahire, 2003, s. 62-63.

uyanırken duyularıyla algıladığı şeylerin örneklerinden ibaret olur böylece gökyüzüne çıkarıldığını görür ancak rûhu yükseltilmez.⁹³

Müteahhirun ulemadan Şah Veliyyullah Dihlevî (1176/1762)'ye göre ise mi'râc beden cereyan etmiş, ama o sırada beden rûhun niteliklerini taşır bir halde bulunmuştur. Mi'râcî rûhânî olarak yorumlayan Dihlevî bu olayın âlem-i misâl ile âlem-i şuhûd arasında berzah olan yani her iki âleminde cereyan ettiği bir mekanda meydana geldiğini belirtir.⁹⁴

Mi'râcın rûhen gerçekleştiği görüşünü savunan ulema, Hz. Aişe (ra)'ın, "Rasûlullah'ın bedeni yerinden ayrılmamış, o, rûhuyla yolculuk yapmıştır." rivâyetini ve Muhammed Hamidullah (2002)'in "Hz. Peygamber (sav)'in bu olayı, bilinci yerindeyken fakat rûhunun hâkimiyeti altında yaşadığı" görüşünü delil getirmektedirler.⁹⁵ Ancak bunlar, mi'râcın bir uyku halinde olduğuna delâlet etmez. Cebrâil (as), Hz. Peygamber (sav)'e geldiğinde, O, Burak'a bindirildiğinde ve Kudüs'e götürüldüğünde uykuluydu. Ancak hadiste O'nun mi'râc süresince uykuda olduğuna dair bir şey bulunmamaktadır.⁹⁶ Hasan'dan gelen rivâyete göre, Hz. Muhammed (sav)'in uykudayken ruhen mi'râcî yaşaması, kendisine bir üstünlük kazandırmadığı gibi bu hadiseyi mu'cizevî bir hale de getirmez.⁹⁷ Ayrıca Kadı İyâz, Hz. Aişe (ra)'dan gelen rivâyeti çeşitli açılardan değerlendirerek onun rivâyetini zayıf bulur. Buna göre:

a) Hz. Aişe (ra)'ın "Hz. Peygamber (sav)'in vücudunu kaybetmedim." sözünü kendi müşâhadesiyle ifade etmesi mümkün değildir. Çünkü mi'râc, Mekke'de vuku bulduğu için Hz. Aişe (ra) Hz. Peygamber (sav) ile gerdeğe Medine'de girmiş dolayısıyla bunun öncesini bilmesine imkan yoktur. Buna göre Hz. Aişe bu sözünü kendi müşâhadesine dayanarak söylememiş, bir başkasından nakletmiştir.

b) İsrâ sûresi altmışıncı âyette geçen "rüya" kelimesi gözle görmek anlamına gelmektedir. Rüyada sınama olmadığı gibi rüyayı kimse yalanlamaz. Herkes bir saatlik uykuda gerçekte mümkün olmayan rüyalar görmektedir. Bundan dolayı mi'râc bir rüya olsaydı müşrikler, Hz.

⁹³ İbni Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Mesîr*, 8/ 66 -69.

⁹⁴ Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî, *Hüccetü'l-Bâliga*, (Trc.: Mehmet Erdogan), İz Yay., İstanbul, 2003, 2/514-515.

⁹⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/ 241.

⁹⁶ Kadı İyâz, *eş-Şifâ*, s. 124.

⁹⁷ Ebi'l-Hasan Ali b. Fudâle el-Mücâşii', *en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Tah.: Abdullah Abdulkadir et-Tavîl), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, s.471.

Peygamber (sav)'i yalanlamazlardı.⁹⁸ Ayrıca Abdullah b. Abbas'ın “الرُّؤْيَا” /rüya” kelimesinin “gözle görme” anlamında olduğunu vurgulaması da bu yorumu desteklemektedir. Buna ilaveten Hasan Basrî Çantay'a göre bu âyette mi'râc gecesindeki harkülâde temâşalara işâret edilmektedir. Bu temâşalar gece olduğu için “rüya” kelimesiyle ifade edilmiştir.⁹⁹ İbni Kesir'e göre ulemanın kahir ekseriyeti olayın ruh ve bedenle yakaza halinde gerçekleştiğini, uykuda olmadığını söylemiştir. O da ulemanın bu görüşünü kabul eder.¹⁰⁰ İbn Kesir, Kadı İyâz ve Hasan Basrî konuya ilişkin rivâyetleri tahlil etmek ve dilsel analizler yapmak sûretiyle bir sonuç elde etmişlerdir. Mi'râc Hz. Peygamber (sav)'in tamamen mu'cizevî bir tecrübesi olduğundan onu aklın sınırları içerisinde izah etmenin ve zorlama te'villere gitmenin problemli olduğunu belirtmeliyiz. Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak “Bunları, sıradan akıl ile idrak ve maddi bakış açısıyla karşılaştırmak imkansızdır. Kur'ân'ın ve hadisin hükmü ortadayken bu konularda herhangi bir ilaveye ve tahmine gitmeden, nassın durduğu sınırdan durmak, gerekli imanî gerçeklerdir.”¹⁰¹ Ayrıca Kadı İyâz'a göre nassların zahir ve hakikatleri dururken te'vile gidilmez. Ancak istihâle(zahirin ifadesi muhâl olursa) te'vile gidilir. Hz. Peygamber (sav)'in mi'râca uyanık halde bedeniyle çıkmasında muhal bir durum yoktur.¹⁰² Dolayısıyla Kadı İyâz'a ve Taberî'ye göre, Hz. Peygamber (sav)'in, ruhuyla mi'râca çıktığını söyleyenler, âyetteki murâd-ı ilâhîyi anlamamıştır.¹⁰³

Mi'râcın ruh ve bedenle gerçekleştiğini savunanlar bu hususta başka bazı akli deliller de getirmişlerdir. Nitekim Fahreddin er-Râzî (606/1210), mi'râca bedenlen çıkmanın mümkün olmadığını savunanların delillerinin¹⁰⁴ yanlış olduğunu şöyle açıklar: Güneş ve gezegenler büyük kütlelerine rağmen çok hızlı hareket ederler. Allah'ın dilemesi halinde başka bir varlığın da benzeri bir hıza ulaşması mümkündür. Ona göre Hz. Peygamber (sav)'in mi'râca yükselişi ihtimal dışı görülürse Cebrâil'in inişine de aynı şekilde

⁹⁸ Kadı İyâz, *eş-Şifâ*, s. 124-126; el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3/111; İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis*, 1/159.

⁹⁹ Hasan Basrî Çantay, *Kur'ân'ı Hakim ve Meâlî Kerim*, 2/519.

¹⁰⁰ İbni Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 8/432; Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbni Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh*, s. 62-63.

¹⁰¹ İzzet Derveze, *Tefsîrû'l-Hadis*, 1/159.

¹⁰² Kadı İyâz, *eş-Şifâ*, s.122; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 2/287; Ayrıca bkz.: İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân Tefsîri* (Trc.: Heyet), Damla Yay., İstanbul, 1995, 4/514.

¹⁰³ et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 5/7.

¹⁰⁴ Râzî, mi'râca bedenlen çıkmanın mümkün olmadığını savunanların delillerini üç başlıkta toplamıştır: 1) Bu kadar hıza ulaşan bir hareket düşünülemez. 2) Ağır bir kütlenin göklere yükselmesi mümkün değildir. 3) Onun, göklere yükselmesi feleklerin yırtılmasını gerektirir. (er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 19-20/118-122).

bakmak gerekir. İslâm filozofları, gök cisimlerinin nüfuz edilmesi imkansız kütleler halinde oluşundan hareketle mi'râcın bedenlen gerçekleşmesine itiraz etmişlerse de bu itirazları tutarsız bulan kelimacılar, bütün cisimlerin aynı özellikte ve yapıda olduğunu, bir cisim için geçerli olan durumun diğerleri için de geçerli sayılacağını söyler.¹⁰⁵ Bununla beraber Hz. Peygamber (sav)'in bedenlen mi'râcı gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını savunanların, dönemin yetersiz ilmî ve kültürel birikiminin etkisinde kaldıklarını da söyleyebiliriz. Çünkü bazı anlaşılması zor olan hâdiseler, ilmî ve teknolojik alandaki gelişmelerin etkisiyle zaman içinde daha kolay anlaşılabilir. Lakin burada gözardı edilmemesi gereken bir diğer nokta da şudur: Genel anlamda mu'cizelerin özelde ise isrâ ve mi'râcın bilimsel yollardan açıklanamayacağı bir gerçektir. Çünkü bunlar bizim dünyamızın yasaları dışında gelişen olaylardır. Bilim ise bizim dünyamızın yasalarını inceler. Onu için mu'cizeler için bilimsel yollardan açıklamalar bulmaya çalışmak bilimi kendi alanı dışında koşturmak demektir.¹⁰⁶ Mu'cizeyi anlamak için bilimsel verilerden yararlanmak mümkünken, bilimsel gerçeklere uymadığını iddia edip onu inkar etmek bilimsel bir yöntem değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav)'in rûh ve bedenle uyanırken mi'râc olayını gerçekleştirdiğini düşünüyoruz.¹⁰⁷

E. İsrâ ve Mi'râcın Mükerrer Oluşu

Hz. Peygamber (sav)'in yaşadığı isrâ ve mi'râcın sayısı hakkında birçok görüş bulunmakla beraber İmam Kastalânî (923/1517) isrânın mükerrer oluşuna ilişkin görüşleri şöyle özetlemektedir:

Rivâyetlerin fazlalığından ötürü dört veya otuz dört defa isrâ meydana gelmiştir. Bunların biri vücuduyla diğerleri de rûhen rüyada olmuştur. O, İbn Kesir'den naklen, isrâ birden fazla olsaydı, Hz. Peygamber (sav)'in sahâbeye bunu haber vereceğini, bu sayıların nesilden nesile aktarılacağını ifade eder.

¹⁰⁵ er-Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 19-20/118-122; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9-10/214-215

¹⁰⁶ Ümit Şimşek, *İslam İnanç İlmihali*, Ankara, 2011, s. 193.

¹⁰⁷ Muhammed el-Muhtar el-Ceknî eş-Şankitî, *Edvâü'l-Beyân fî İzâhı'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Lübnan, 1995, 3/ 469; Necip Fazıl Kısakürek şunları kaydeder: "İnananlardan bile, bu en büyük oluşun arkasından aklını koşturanlar var: Bir gecede bir oluş mu; o da uyku halinde mi uyanırken mi? Yoksa ki oluş da biri uykuda ve öbürü uyanırken mi? Mescid-i Aksâ'ya kadar olan uyanırken de, ötesi Arş-ı A'lâ'ya varıncaya dek, uykuda mı? Madde gözüyle mi gördü, ruh gözüyle mi? Şu nasıl oldu, nasıl, niçin, neden? İmanın yarısı olsaydı, yarım imanlı diyeceğimiz sınıf da şöyle der: Miraç sadece rûhanîdir, cismanî değil. Derin mü'min ise tam bir esrar anlayışı içinde hükmünü verir. Mi'râc haktır; ve hem ruhanî hem de cismanîdir. Cisim ve ruh beraber... Allah'ın kudretini ölçmeğe de kimsede ve hiç bir akılda mecal yoktur. Dış şekil bir kere de sapasağlam çerçeveslendikten sonra, teferruat üzerinde her türlü çekişme kabadır. (Necip Fazıl Kısakürek, *Çöle İnen Nur*, İstanbul, 1993, s. 191).

Kastalânî'ye göre ise isrâ, beden ve ruhla beraber bir kere meydana gelmiştir.¹⁰⁸ Bazı âlimler ise isrâ ve mi'râc hâdisesinin bir gecede vâki olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁹ İsrânın bir defa uyanıkken bedenle; mi'râcın ise bir defa rûhen gerçekleştiği telakkisi de mevcuttur. Ancak çoğunluğun görüşüne göre her ikisi de aynı gecede vuku bulmuştur.¹¹⁰

İbni Kayyim el-Cevziyye, ihtilafın sebebini zayıf nakilcilerin farklı rivâyetlerin lafızlarına takılıp kalmalarına bağlar, mi'râcın birden fazla vuku bulduğu kabul edilirse her defasında elli vakit namazın farz kılınmasını açıklamanın mümkün olmadığını kaydeder.¹¹¹ Muhaddis, fukahâ ve kelmâcîların kahir ekseriyetine göre ise isrâ uyanıkken rûh ve cesetle bir defa meydana gelmiştir.¹¹²

Buraya kadar anlatılanlar isrâ ve mi'râcın bir defa olduğunu ortaya koysa da bazı âlimlere göre mi'râc iki kere gerçekleşmiş, biri hazırlık nevinden tek başına uykudayken; diğeri ise isrâ ile beraber yakaza halinde meydana gelmiştir.¹¹³ Sözelimi İmam Ebû Şâmî (942/1536) mi'râcın birden fazla meydana geldiğini savunan âlimlerden biridir. O, bu görüşünü Said b. Mansur'un Enes b. Mâlik'ten merfu olarak rivâyet ettiği şu hadisle delillendirir: *"Bir gün otururken aniden Cebrâil (as) geldi ve omuzlarımın arasına şiddetli bir şekilde vurdu. Bir de baktım ki kendimi üzerinde iki kuş yuvasına benzeyen bir şeyin bulunduğu bir ağaçta gördüm. Bu yuvalardan birine ben diğerine Cebrâil oturdu. Öylesine yükseldim ki doğu ve batının ufukları kapandı. İsteseydim göğe dokunabilirdim. Gözümü bir çevirdim. Cebrâil'i (Allah) korkusundan bitkin bir halde gördüm. İşte o anda onun inanç üstünlüğünü fark ettim. Semâların kapısı bana açıldı. En büyük nuru gördüm. Perde indirildi (O perde) sanki bir inci ve yakut. Sonra Allah bana dilediğini vahyetti."*¹¹⁴ İbn Ali eş-Şâmî'ye göre Hz. Peygamber (sav) Medine'de iken mezkur hadiseyi yaşamış ve bir daha bunun benzeri bir mu'cize ondan tezahür etmemiştir.¹¹⁵ Mi'râc hakkında Kur'ân'da manaya delâleti kati olan bir âyet bulunmamakla beraber,¹¹⁶ mi'râcın birden fazla meydana geldiğine

¹⁰⁸ el-Kastalânî, *İlahi Rahmet Hazreti Muhammed*, 2/20.

¹⁰⁹ es-Semerkandî, *Tefsîrû Semerkandî*, 2/258-259; 523.

¹¹⁰ Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", 30/132-135.

¹¹¹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, 4/38.

¹¹² ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 8/13.

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1991, 3/115; Suyûtî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, (Tah.: Ebu Abdullah el-Kadî), Beyrut, 2002, s. 35.

¹¹⁴ el-Bezzâr, *Müsned*, Kitâbü'l-İman, İsrâ Babı.

¹¹⁵ ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, 8/12; Ali el-Useyli el-Âkili, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, yy., 1988, s. 27.

¹¹⁶ M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, Fecr Yay., Ankara, 2008, 1/554; İzzet Derveze, *Tefsîrü'l-Hadis*, 1/159.

bir başka delil ise Necm sûresi 12-18. âyetleridir.¹¹⁷ Bu âyetlerin mi'râca işaret ettiği belirtilmektedir.¹¹⁸ Âyetin mi'râca delâlet edip/etmediğini anlamak için sözkonusu âyette geçen iki tamlamanın ne anlama geldiğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Âyette geçen "Sidretü'l-Müntehâ" ve "Cennetü'l-Me'vâ" kavramlarının nasıl anlaşıldığı/anlaşılması gerektiği önemlidir. Acaba bu iki kavram dünyaya ait olan bir kavram mıdır? Yoksa Hz. Peygamber (sav)'in mi'râc yolculuğunda yaşadığı metafizik âleme ait kavramlar mıdır? Bu kavramların anlam içeriği netlik kazandığında Necm sûresindeki âyetlerin, mi'râca işaret ettiği/etmediği ortaya çıkacaktır.

Tefsir, hadis ve tasavvuf kaynaklarında sidretü'l-müntehâ terkibi hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır. Bu terrib, Necm sûresinin ondördüncü âyetinde ve Hz. Muhammed (sav)'in mi'râcını anlatan hadislerde geçmektedir. Bu terribi açıklamadan önce kavramın sözlük anlamı üzerinde durmak istiyoruz. Sidre kelimesi göz kamaşmak, şaşırmak ve hayret etmek gibi anlamlara gelen "s-d-r" kökünden türemiştir. Sidre Trabzon hurması familyasına ait Arabistan kirazı denilen, ehli ve yabanisi olan Nebk ağacıdır. Müntehâda bir şeyin son haddine denildiğine göre, sidre-i müntehâ; mahlukatın ilminin ve amelinin kendisinde son bulduğu, âlem-i kevnî tahdid eden bir işârettir.¹¹⁹ Ayrıca sidretü'l-müntehâ, kevn (kainat) ağacı,¹²⁰ cennetin en üst kısmında, arşın sağında yer alan ve bazı tefsir kitaplarında Tûba ağacı olarak tefsir edilen bir ağacın adı,¹²¹ melekût âlemine doğru taştan rahmetin, hayatın ve büyütme işinin sembolüdür.¹²²

Ayrıca Fahrüddîn er-Râzî, sidretü'l-müntehâ'yı, "hayret-i küsvâ" diye açıklamıştır ki, aklın şaştığı, bundan daha şiddetli bir hayretin tasavvur edilemeyeceği, insanın son derecede hayrete düştüğü bir makam olarak

¹¹⁷ "Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? Onun bir başka inişini sidretü'l-müntehâ'nın yanında görmüştü. Me'vâ cenneti de onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu... Peygamber'in gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. Vallahi gördü, hem de Rabbi'nin âyetlerinden en büyüğünü gördü". Necm, 53/12-18.

¹¹⁸ M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, 1/554; İzzet Derveze, *Tefsîrü'l-Hadis*, 1/159.

¹¹⁹ ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, 10/71.

¹²⁰ ed-Dihlevî, *Huccetüllahi'l-Bâliga*, 2/653-654; Ebû Abdillâh İbn Ebî Zemenin Muhammed b. Abdillâh b. İsa el-Mürri el-Kurtubî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azim* (Tah.: Hüseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz), Kahire, 2002, 4/307.

¹²¹ ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, 10/71; sidretül-müntehâ hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: ed-Dihlevî, *Huccetüllahi'l-Bâliga*, 2/653-654; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû Istilâhâtî'l-Fünûn* (Tah.: Refik el-Acem-Ali Dehrûc), "Sidretü'l-Müntehâ", Lübnan, 1996, s. 942.

¹²² Ed-Dihlevî, *Huccetüllahi'l-Bâliga*, 2/653-654; Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'ân'ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi*, 7/3526.

tavsif ettikten sonra; sadece, Hz. Peygamber (sav)'in hayrette kalmadığını, şaşmadığını, gördüklerini açıkça gördüğünü kaydetmektedir.¹²³

Diğer bir görüşe göre, Necm sûresi mi'râcdan bahsetmediği gibi âyette geçen sidretü'l-müntehâ ve cennetü'l-me'vânın da mi'râc hâdisesiyle bir ilgisi yoktur. Çünkü mi'râcla ilişkisi kurulan Necm sûresi mi'râc olayından çok önce inmiş, bu sebeple mi'râcla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca Necm sûresindeki sidretü'l-müntehâ göklerde değil, Mekke civarında bir yerdir.¹²⁴ Bir başka görüşe göre ise, mezkur sûredeki bu âyetlerde (Necm, 14-15) geçen sidretü'l-müntehâ ve cennetü'l-me'va tamlamaları mi'râcla ilişkilendirilse de bu sûre mi'râc olayından önce nâzil olmuştur. Bu âyetlerin belki de Hz. Peygamber'in Hira Dağı'nın eteklerinde Cebrâil'i gördüğü anlardan birini tasvir etmektedir.¹²⁵ Mezkur ağacın Hira dağı'nın eteklerinde olma ihtimali bulunmamaktadır. Çünkü Hira mağarası, büyük kayaların ve sert taşların yoğun olduğu bir dağ üzerinde bulunmaktadır. Tamamı sert taşlardan ve kayalıklardan oluşan bu dağda ağacın ve diğer yeşilliklerin yetişemeyeceğini göz önünde bulundurmamamız gerekir.

Dikkat edilirse sidretü'l-müntehâya yüklenen anlamlar arasında büyük farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu terkibe yüklenen anlamlar arasında bir tercihte bulunmamıza katkı sağlayacak başka karinelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için de diğer ilim dallarında bu terkibe nasıl bir mana verildiğine bakmamız gerekmektedir. Nitekim hadis kaynaklarındaki bir kısım rivâyetlerde sidretü'l-müntehâ izafeti yerden semaya çıkıldığı zaman ulaşılabilecek en son nokta¹²⁶ bazı rivâyetlerde de ağaç¹²⁷ olarak tanımlanmıştır.

Bu terkinin geçtiği ilimlerden birisi de tasavvufur. İlk sûfler sidretü'l-müntehâyı "her bir kişinin bilgisinin son bulduğu Hz. Muhammed (sav)'in ibadetlerindeki nurdan oluşan bir ağaç,¹²⁸ müminlerin amellerinin

¹²³ er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 28/244.

¹²⁴ İbrahim Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Konya, 2005, s. 370.; Ayrıca bkz.: Mustafa Öztürk, *Kur'ân'ı Kerim Meâlî*, s. 728-729.

¹²⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'ân'ı Kerim Meâlî*, s. 729.

¹²⁶ Nitekim bir hadiste bu kavram hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Hz. Peygamber (sav) sidretü'l-müntehâyâ vardığında yerden semâyâ çıkan onda son bulur. Onun yukarisından aşağı inen şeyler de yine ona iner ve onda son bulur. Sidre altıncı semâdadır." Tirmizi, Tefsir, 53; Müslim, 431; Ahmed, 3665.

¹²⁷ Bazı rivâyetlerde sidretü'l-müntehânın ağaç olduğu ifade edilmiştir. Bkz.: Müslim, İmân, 259.

¹²⁸ Süleyman Uludağ, "Sidretü'l-Müntehâ", DİA, İstanbul, 2009, 37/151-152; Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus et-Tüsterî (Tah.: Muhammed Basil Uyûnû's-Sûd) *Tefsîrû't-Tüsterî*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1424, s. 156.

sûretlerinin bulunduğu ve kıyamete kadar muhafaza edildiği yer¹²⁹ olarak tanımlamışlardır.

Necm sûresinin mi'râc olayından önce inmiş olması bu sûrede geçen olayın mi'râca işaret etmediği sonucuna götürmez. Müfessirler, Necm sûresinin risâletin ilk yıllarında mi'râc hâdisesinden önce nâzil olduğunu belirtirler.¹³⁰ Dolayısıyla Necm sûresindeki âyetlerle isrâ olayı arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkün değildir. Bu tarihi gerçeğe rağmen her sûre arasında doğrudan bir irtibat kurulmakta; İsrâ sûresinde anlatılan isrâ olayını takip eden mi'râc hâdisesinin Necm sûresinde anlatıldığı şeklinde bir yaklaşım bulunmaktadır. Dikkat edilirse her iki sûredeki âyetler Hz. Muhammed (sav)'in farklı mekan ve zamanlarda farklı şeylere tanıklık ettiğinden bahseder. Buna göre iki sûre ayrı dönemlerde nâzil olduğuna göre önceden nâzil olan bir sûrede Hz. Peygamber (sav)'in yaşadığı olağanüstü olayları, isrâ olayının akabinde gerçekleştiğini düşünmek tutarlı değildir.¹³¹İlgili âyetlerde sidretü'l-müntehâ, cennetü'l-me'vâ ve yakınlaşmadan bahsedildiğine göre burada söz konusu yaşanan olağan üstü bir olay mevcuttur.

Gelen bu görüşlerin arasında daha çok kabul gören anlayışa göre sidretü'l-müntehâ semâda bulunan, mi'râc gecesinde Hz. Muhammed (sav)'in ilâhî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır. Çünkü terkinin yer aldığı Necm sûresindeki âyetler Rasûlullah'ın mi'râcıyla ilgilidir. Bu görüşmenin vuku bulduğu yer için, yanında Cennetü'l-Me'vânın olduğu Sidretü'l-Müntehâ ifadesi kullanılmıştır.¹³²

Âyette geçen cennetü'l-me'vâ ise lugatte, barınılacak, sığınılacak ve oturulacak yer gibi anlamlara gelir. Hasan-ı Basrî'ye göre bu cennet, mü'minlerin gireceği cennettir. Katâde ve İbn Abbas ise bu cenneti şehid ruhlarının gideceği cennet olarak kabul eder.¹³³

Yaşanan gizemli olayın maddî âleme ait olduğunu düşünmenin isabetli olmadığını ifade etmeliyiz. Metafizik âleme ait olan bu iki kavram maddi âlemde kullanılan dille ve kavramlarla anlatılmıştır. Herhalde bunun

¹²⁹ İbnü'l-Arabî sidretü'l-müntehâdaki nur kelebeklerinin ve dört nehrin özel anlamları olduğunu, Hz. Peygamber (sav) bu noktada susmayı tercih ettiğine göre insanların da susması gerektiğini söyler. İbnü'l-Arabî, *el-İsrâ*, s. 109.

¹³⁰ Ebü'l-Kasım Hibetüllah b. Selâm Ebî'n-Nasr, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, Kahire, ty., s. 44; el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5/418.

¹³¹ İzzet Derveze, *Tefsîrü'l-Hadis*, 1/159.

¹³² el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5/420.

¹³³ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5/420; Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, Mısır, yy., 3/583.

başka bir anlatım şekli olmazdı. Çünkü insanlara bir şey doğru ve anlaşılır anlatılacaksa onların kullandığı dili ve o dilde hâkim olan kavramlar kullanılır. Pratik hayatta kullanılan dil ve o dile ait kavramların kullanılmasından dolayı bu kavramların bu âleme ait olduğunu düşünmemiz doğru olmayabilir. Dolayısıyla mezkur âyette geçen sidretü'l-müntehâ ve cennetü'l-me'vâ terkiplerinin maddi âleme ait kavramlar olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Elmalılı (1942), Beydâvî'nin Allah Teâlâ'nın tedellî¹³⁴ etmesini, peygamberi her şeyi ile kendisine cezbetmesi (çekmesi) şeklindeki açıklamasına itiraz ederek şunları kaydeder: Biz bunu cezb değil, cezbin eseri ve istivâ gibi Peygamber (sav)'in vasfı olarak, çekilmek sûretiyle yükselme manasında anlıyoruz ki تَدَلَّى kelimesi yukarıdan aşağıya sarmak değil, aşağıdan yukarıya çıkmak anlamına gelir. Görüldüğü gibi bununla da tam manasıyla mi'râc olayına işaret edilmiştir.”¹³⁵

Buhârî ve Müslim başta olmak üzere muteber kaynaklarda yer alan hâdiselerin birden çok mekan ve yere delâlet etmesi,¹³⁶ mi'râca işaret eden Necm sûresinin¹³⁷ İsrâ sûresinden önce nâzil olması gibi sebeplerden ötürü bir başka ikinci mi'râcın yaşandığını¹³⁸ söyleyebiliriz.

F. Hz. Peygamber'in Allah'ı Görüp Görmediği

H. Hz. Peygamber (sav)'in mi'râcda Allah'ı görüp görmediği meselesi, onun sidretü'l-müntehâda “ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ /İki yay ucu aralığı kadar” Allah'a/Cebrâil'e yaklaştığını ve O'nu gördüğünü bildiren âyetlere dayanır.¹³⁹ Bu yaklaşmanın mi'râc gecesinde gerçekleşmesi ihtimaline bağlı olarak Hz. Muhammed (sav)'in mi'râcda kimi gördüğü ile ilgili üç görüş bulunmaktadır: Birinci görüşe göre yaklaşma doğrudan Allah ile Hz. Peygamber (sav) arasında olmuştur. Rivâyetlere göre, sidretü'l-müntehâ'ya sadece peygamber ve melekler ulaşır, orayı geçmek yalnızca Hz. Peygamber (sav)'e mahsustur.¹⁴⁰ İkriye, konuyu destekleyici mâhiyetinde şunları

¹³⁴ Âyette geçen “Tedellâ” kelimesinin üç ayrı kökten geldiği hakkında bkz.: (Elmalılı, *Hak Dini*, 7/4575).

¹³⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4576.

¹³⁶ Bkz.: Müslim, İman, 259; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Münir Muhammed el-Gadbân, *Fıkhü's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Mekke, 2014, s. 287.

¹³⁷ İzzet Derveze, *Tefsîrü'l-Hadis*, 1/159.

¹³⁸ Ali el-Useyli el-Âkili, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, s. 28.

¹³⁹ “O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir. Çünkü onu güçlü kuvvetli biri (Cebrâil) öğretti. Ve üstün yaratılışlı (melek), doğruldu: Kendisi en yüksek ufukta iken. Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, (yere doğru)sarktı...” (Necm, 53/418).

¹⁴⁰ M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, 1/173.

kaydeder: “Abdullah b. Abbas: “Muhammed (sav) Rabbini gördü.” Deyince Allah “Gözler onu göremez o ise bütün gözleri görür.”¹⁴¹ buyurmamış mıdır? Dedim. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas: “Vay senin haline, bu durum, Allah’ın, nuruyla görüldüğü zamandır. Görülen onun nurudur. Allah’ın nuru Muhammed’e iki kere gösterildi.” şeklinde cevap vermiştir.¹⁴²

Bu çerçevede Hz. Peygamber (sav)’in Allah’ı gördüğünü savunan son dönem ulamada olmuştur. Örneğin Elmalılı ilgili âyetleri tefsir ederken iki görüşten bahsetmekte birinci görüşe göre âyetlerde yer alan yaklaşma Cebrail(as) ile Hz. Peygamber (sav) arasında gerçekleşmiş, ikinci görüşe göre ise yaklaşma Allah ile Hz. Peygamber(sav) arasında olmuştur. Kendisi ikinci görüşü tercih ederek şunları kaydeder: “İşte Allah’ın has kulu olan arkadaşınız Muhammed (s.a.v), İstivâ ettikten sonra O, Rabbine öyle yaklaştı ki, bütün vasıtalardan kaldırıldı ve Allah Ona doğrudan doğruya verdiği vahyi verdi. Yani Mirâc’da her ne vahyetti ise Cibril’in dahi herhangi bir aracılığı olmaksızın vahyetti. İşte biz de bu mânâyı tercih ediyoruz. Zira önceki mânâyı göre Mi’râc olayı, yalnız “*Andolsun onu bir kez daha görmüştü.*”¹⁴³ âyetine bırakılmış olmaktadır.¹⁴⁴ Her ne kadar Elmalılı bazı âyetleri delil getirerek Hz. Peygamber (sav)’in Allah’ı görmüş olacağını söylese de ilgili âyetlerde Cebrail(as)’ı gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu seferde ru’yeti savunanlar görmenin şekli hususunda farklı yorumlar yapsalar da¹⁴⁵ Mevdûdî (1979)’ye göre İsrâ sûresi altmışıncı âyet mi’râca işaret etmekte çünkü bu âyette geçen “rüya” kelimesi “düş görmek” anlamında değil bir şeyi fiziksel olarak çıplak gözle görmek anlamındadır.¹⁴⁶ Ancak bir kısım ulema ise Allah ile Rasûl’ü arasında böyle bir yakınlaşmanın açıkça tecessüme delâlet ettiğini ve ilgili metinlerin zaptı doğru olsa bile zahiri manalarıyla kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir.¹⁴⁷

¹⁴¹ En’âm, 6/103.

¹⁴² Tirmizi, Tefsir, 3563; Nesâî, el-Kübrâ, 11473; Görmenin kimler arasında olduğuna ilişkin özet bilgi için bkz.: Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebü’l-Mansûr el-Mâturîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne* (Tah.:Vecdî Bâsilûm), Beyrut, 2005, 10/437.

¹⁴³ Necm, 53/13.

¹⁴⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/4576.

¹⁴⁵ Abdullah b. Abbas’tan gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) Rabbini görmüş, yine ondan gelen diğer bir rivâyete göre de Rabbini kalbiyle görmüştür. Tirmizi, Tefsir, 3565, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1956, Müslim, 436; Tirmizi, Tefsir, 3134; Buhârî, 3888.

¹⁴⁶ el-Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 3/111; İzzet Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, 1/159.

¹⁴⁷ M. Zeki Duman, *Beyânü’l-Hak*, 1/173; Bundan olsa gerek ki Kadı İyâz, bir mekana ve mesafeye izafe ederek Hz. Peygamber (sav)’in Rabbine yaklaştığını ifade etmenin doğru olmadığını vurgulamış bu yaklaşmayı mecâzi anlamda yorumlamıştır. (Kadı İyâz, *eş-Şifâ*, s.134).

Hiz. AîŖe, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer el-Gıfârî, Ebû Hüreyre, tâbiûndan Mücâhid b. Cebr, Hasan-ı Basrî, Katâde b. Diâme, Rebî b. Enes, Gazâlî ve müfessirlerin çoğu, Hiz. Peygamber (sav)'in Allah'ı değil, Cebrâil (as)'ı gördüğünü¹⁴⁸ söylemiştir. Sözelimi Mesruk, Hiz. AîŖe'ye gidip bu iddianın doğruluk derecesini sormuş, Hiz. AîŖe de ona Ŗu karşılığı vermiştir: Kim sana "Muhammed (sav) Rabbini gördü." derse Ŗüphesiz ki o yalan söylemiştir.' Hiz. AîŖe bu sözlerden sonra "Gözler onu görmez o ise bütün gözleri görür."¹⁴⁹ ayeti okumuştur. Sözelrine devam eden Hiz. AîŖe (ra) "Yine kim sana yarın ne olacağını bildiğini söylerse Ŗüphesiz ki o yalan söylemiş olur." Sonra "Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez."¹⁵⁰ ayetini okumak suretiyle var olan iddialara Ŗiddetle karşı çıkmıştır. Hiz. Peygamber(sav)'in Allah'ı gördüğü iddialarına karşı çıkan Hiz. AîŖe (ra) bu iddiayı savunanların Allah ve Resûlüne iftira ettiklerini söylemiş, "Resûlüllah Rabbini görmedi. Fakat o, Cebrail (as)'ı kendi asli suretinde iki kere gördü" demek suretiyle Hiz. Peygamber(sav)'in Allah'ı değil Cebrail'(as)'ı gördüğünü vurgulamıştır.¹⁵¹ Ayrıca Ebû Zer el-Gıfârî, Rasûlüllah (sav)'e "Rabbini gördün mü?" diye sormuş, Hiz. Muhammed (sav) de "O bir nurdur, nasıl görebilirim?" demıştır.¹⁵²

Hiz. Peygamber (sav)'in Cebrâil (as)'ı gördüğünün bir diğer delili de Ŗudur: Örneğin Tekvir sûresinde geçen "رَسُولٌ/Elçi"¹⁵³ kelimesinden maksat Cebrâil (as)'dır.¹⁵⁴ O, Kur'ân'ın Hiz. Peygamber (sav)'e ulaştırılmasında aracılık yani elçilik ettiği için ona "değerli elçi" denilmiş ve Allah'ın vahyettiği kelâm, Hiz. Peygamber (sav)'e onun tarafından okunduğu, vahye uygun söz kalıbına girmiş olarak ondan ulaştığı için de "لَقَوْلُ رَسُولٍ/Elçinin sözü" olarak

¹⁴⁸ Taberî, âyetin, Cebrâil'den bahsetmesi sebebiyle bu görüşün tercihe Ŗayan olduğunu söylemiştir. et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/142-143; Hiz. Peygamber (sav)'in Cebrâil'i hakiki sûretinde iki defa görmüştür. (İbni Kayyim, *Zâdü'l- Meâd*, 4/35; ez-Zemahşerî, *Tefsîrü'l- KeŖşâf*, s. 1059-1060; Ayrıca bkz.: Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* (Sad.: İsmail Karaçam ve Diğer.), Azim Dağ., İstanbul, ty., 7/294-295; Ayrıca bkz.: İbn Kesir ed-DimeŖşkî, *el-Füsûl fî İhtisârî Sîreti'r-Rasûl* (Tah.: Abdülhamid Muhammed Derviş), Kuveyt, 2010, s. 60; el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 7/51.

¹⁴⁹ En'am, 6/103.

¹⁵⁰ Lokman, 31/34.

¹⁵¹ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 7; Müslim, İman, 290.

¹⁵² Müslim, İman, 444, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21313; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Buhârî, *Kitâbü Tefsîri'l- Kur'ân*, 65; Müslim, İman, 287; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 8/390.

¹⁵³ Tekvir, 81/15-24.

¹⁵⁴ Râzî, Tekvir sûresi 15-24. âyetlerinde Cebrâil (as)'ın altı sıfatına yer verildiğini belirtir. Bu sıfatlar hakkında bkz.: (er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/69).

ifade edilmiştir.¹⁵⁵ Bu konudaki âyetler kendi bağlamı içinde okunduğunda ve gelen rivâyetlere bütüncül bakıldığında yaklaşmayı gerçekleştirenin, görülenin ve vahyi getirenin Cebrâil (as)’ın kendisi olduğu anlaşılmaktadır.

G. Mi’râcda Hz Peygamber (sav)’e Verilen Hediyeler

Hiz. Peygamber (sav)’e farklı şekillerde farklı mekan ve zamanlarda vahyin nâzil olduğu bilinmektedir. Vasıtasız vahiy¹⁵⁶ türlerinden biri olan perde arkasından gerçekleşen vahiy olayında Hiz. Peygamber (sav)’e mi’râcda birtakım hediyeler verilmiştir. Sözelimi Abdullah b. Mesud’un rivâyetine göre “Râsûlullâh (sav)’e mi’râcda üç şey verilmiştir: Beş vakit namaz, Bakara sûresinin son iki âyeti ve ümmetinden Allah’a şirk koşmayanların büyük günahlarının bağışlanacağı.”¹⁵⁷

Mi’râcda verilen beş vakit namaz ve Bakara sûresinin son iki âyeti hakkında farklı görüşlerin olduğunu belirtmeliyiz. Beş vakit namaza gelince Süleyman Ateş, beş vakit namazın Kur’ân’da bulunmadığını bu yüzden delil bulma adına mi’râc sırasında Hiz. Musa (as) ile Hiz. Peygamber (sav) arasındaki diyalogun uydurulduğunu söyler.¹⁵⁸

Ancak bu eleştirinin delile dayalı olmadığını düşünüyoruz. Kendisi namaz bahsinin konu edildiği diyalogun uydurma olduğunu belirtmiş ancak bu kanaate götüren sâikin delilini ifade etmemiştir. Kaldı ki Kur’ân’da beş vakit namazın varlığına delil olacak âyetler de mevcuttur.¹⁵⁹

Kanaatimizce bu karşılıklı konuşmanın geçtiği hadisin üzerinde düşündüğümüz zaman metafizik âleme ait olan bir şey beşerin kullandığı

¹⁵⁵ et-Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, 24/259; ez-Zemahşerî, *Tefsîrû’l-Keşşâf*, s. 1181; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 5/462.

¹⁵⁶ Vahyin gelişindeki özellikler nazar-ı dikkate alındığında onu, vasıtalı vahiy ve vasıtasız vahiy olmak üzere iki kısımda ele almak mümkündür: Vasıtalı vahiy; bir vahyin aracı melek vasıtasıyla peygamberlerine bildirilmesidir. Vasıtasız vahiy; vahyin geliş şekilleriyle ilgili rivâyetler gözönüne alındığında bazen Hiz. Muhammed (sav)’e vasıtasız bir tarzda vahiy gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 2008, s. 59-62

¹⁵⁷ Müslim, İman, 431; Tirmizi, *Tefsîrû’l-Kur’ân*, 53; *Müsned*, 3665; Ayrıca bkz.; Fatmatüzzehra Akmaz, *İslâm Tarihi Açısından İsrâ ve Mi’râc*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s. 33-34; Hadis ilimlerinde asrın müceddidi ve asrın muhaddisi olan Elbânî (1420/1999) bu hâdise, Müslim’in, (279); Ahmed b. Hanbel’in (1/387, 422); İbn Cerir, (27/52, 55 ve Begavî’nin *Şerhu’s-Sünne’de* (3756) yer verdiğini belirtir. Kendisi bu hadisin tahririni yapmış ancak hadisin zayıf veya mevzu oluşuna dair herhangi bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. (Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *el-İsrâ ve’l-Mi’râc ve Zikrû Ehâdisihima ve Tahricuha*, Umman, 2000, s. 48).

¹⁵⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar, İstanbul, 1988, 5/193-194.

¹⁵⁹ Kur’ân’da beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden âyetlere bkz.: Taha, 20/130; Hud, 11/114; Nisâ, 4/103; İsrâ, 17/78; Rum, 30/17-18; Nur, 24/36; Kaf, 50/39-40; Dehr (İnsan), 76/25-26.

dille daha başka nasıl ifade edilebileceğini çok iyi düşünmemiz gerekir. Hz. Peygamber (sav)'in takipçisi olan sahâbî bu sözleri nasıl anlamış ve nasıl aktarmışlardır? Bunun da iyice tetkik edilmesi gerekir. Ortaya koyduğumuz bu sorulara doğru cevap bulduğumuz zaman konu hakkında yanlış anlama ve yorumlamaların da ortadan kalkacağını düşünüyoruz. Hem Buhârî'de, hem de Müslim'de geçtiği şekliyle Hz. Peygamber (sav), Hz. Musa (as) ile olan sohbetini şöyle anlatır: “O zaman Allah Teâlâ ümmetime elli vakit namaz farz kıldı. Bu farziyyeti yüklenerek döndüm. Derken Musa'ya rast geldim. “Allah ümmetine neyi farz kıldı?” diye sordu. “Elli vakit namaz farz kıldı.” dedim. “Rabbine dön (Elli vaktin indirilmesini iste) zira ümmetin buna güç yetiremez.” dedi. (Allah Teâlâ'ya) müracaat ettim. Yarısını indirdi.¹⁶⁰ Ben de Musa'nın yanına dönüp “Yarısını indirdi.” dedim. O yine “Rabbine müracaat et. Zira ümmetin buna güç yetiremez.” dedi. Bir daha müracaat ettim. Yine yarısını indirdi. Musa'nın yanına döndüm. O yine “Rabbine dön. Zira ümmetin buna güç yetiremez.” dedi. Bir daha müracaat ettim. Allah, “Namazlar beş vakittir, fakat elli vakit sevabını haizdir. Benim katımda hüküm değişmez.” buyurdu. Musa'nın yanına döndüm, O yine “Rabbine dön” dedi. “Artık rabbimden utanır oldum.” dedim.¹⁶¹

Beş vakit namaz farz kılınmadan önce namazın keyfiyetine ilişkin bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Nübüvvetin ilk dönemlerinden itibaren Hz. Peygamber (sav) namaz kılmış, zaman zaman namazını kılarken müşrikler tarafından kendisi engellenmiştir.¹⁶² Bazı âlimlere göre ise güneşin doğuşu ve batışında olmak üzere toplam iki vakit namaz vardı. İmam Nevevi ise isrâda beş vakit namaz farz kılınca evvelki namazların nesh olduğunu beyan etmektedir.¹⁶³ Hz. Aişe'den gelen bir rivâyette Allah, namazı seferde ve hazarda (Akşam namazı hariç) ikişer rekât olarak farz kılmıştı. Hicretten sonra sefer namazları oldukları gibi bırakıldı. Hazar namazlarına (ikişer rek'at) ziyâde edildi.¹⁶⁴ Gelen bu rivâyetlere bakıldığı zaman namazın en son şeklini alıncaya kadar birtakım değişikliklerden geçtiği görülmektedir.

¹⁶⁰ Şatr; nısf manasına geldiği gibi nısfdan az veya çok manasına da gelmektedir. (Namazların şatrını indirdi) bir miktarını indirdi demektir. (ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, 2/277).

¹⁶¹ استحييت من ربي Buhârî, Salat, 1; isrâ ve mi'râc olayını anlatan hadislerin kaynakları için bkz. Buhârî, Enbiya, 5, 22, 41; Salât, 8; Bedü'l-Halk, 6; Mi'râc, 42; Tevhid, 37; Müslim, Menâkibü'l-Ensâr, 42; İman, 263, 264.

¹⁶² Alak, 96/9-10.

¹⁶³ ez-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, 2/279; mi'râcın meydana gelişini içeren rivâyetlerin derli toplu bir şekilde yer aldığı eser için bkz.: Abdulhalim Mahmud, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Dârü'l-Meârif, yy., 2004, s. 41-58.

¹⁶⁴ Buhârî, Menâkibü'l-Ensâr, 48; Kitâbüs-Salat, 350.

Dolayısıyla elli vakte bedel kabul edilen beş vakit farz namaz Hz. Peygamber (sav) ve ümmetine hediye edilmiştir.¹⁶⁵

Bazıları, namazın beş vakte indirilmiş olmasını Allah ile Hz. Peygamber (sav) arasında bir pazarlık izlenimi verdiğini söylemişlerdir. Pazarlık ise iki eşit veya birbirine yakın iki taraf arasında olur. Şu halde buna hangi mantıkla pazarlık denebilir ki? Şu bir gerçek ki, dinin ortaya koyduğu hükümlerde Allah ile Peygamber arasında -bu bir de ibadet konusu olursa- bir pazarlığın varlığını düşünmek dinin mantığını anlayamamaktan ileri gelmektedir. Allah böyle bir olayı yaşatarak beş vakit namazın¹⁶⁶ elli vakit sevabına denk geldiğini açık bir şekilde göstermiş, böylece bir müslüman beş vakit namazını kılınca elli vakit sevabını almış olmaktadır.¹⁶⁷

Mi'râcda verilen hediyelerden biri olan Bakara sûresinin son iki âyetinin mi'râcda mı yoksa normal vahiy yöntemi ile geldiği konusu da tartışılmıştır. Bu iki âyetin mi'râcda inmediğini savunanlar şu delilleri sunmaktadır: Allah, insanlarla nasıl konuşacağını şöyle ifade etmiştir: "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir."¹⁶⁸ Aynı şekilde vahiylerin Cebrâil (as)'ın vasıtasıyla olduğunu ifade eden bazı âyetler¹⁶⁹ de göz önünde bulundurulduğunda Bakara sûresinin son iki âyetinin, Rasûlullah'a Cebrâil (as)'ın aracılığı olmaksızın bizzat Allah tarafından verildiğine dair rivâyet, başta Şûrâ sûresi ellibirinci âyet olmak üzere Kur'ân'ın vahiy sistemiyle çelişmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Kurul, *Hadislerle İslâm*, 2/177.

¹⁶⁶ Gerek Kur'ân'da gerekse kavli ve fiili sünnette namazın dîni hayattaki öneminin ısrarla vurgulandığı bilinmektedir. İftitah tekbirinden sonra kulun Allah'a hitap etmesiyle başlayan namaz zahiri şeklinin ötesinde bâtinî konumuyla müminin rûhî mi'râcı sayılmaktadır. Nitekim Gazâli *İhya*'da, namazın zahir amellerinin niteliğini izah ettikten sonra onun batınî şartlarına ve onun diriliğini tamamlayan manalara dikkat çekmiştir. Bu arada namazın, ahiretin ağızına elverişli olması için namazın her rûknünde hazır bulunması gereken özellikleri üzerinde tafsilatlı olarak durmuştur. (Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhya* (Terc.: Mehmed A. Müftüoğlu), İstanbul, 1980, 1/391-405).

¹⁶⁷ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedrüddin el-Aynî, *Umdetü'l-Karî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut, ty., 4/48.

¹⁶⁸ Şûrâ, 42/51.

¹⁶⁹ Kur'ân'da geçen birçok âyette meleklerin çeşitli görevleri belirtilmiş, buna göre aldıkları özel isimler açıklanmıştır. Nitekim Kur'ân'a göre Hz. Muhammed (sav)'e vahiy getiren meleğin ismi Cebrâil(as)'dır. İlgili âyetler için bkz.: Bakara, 2/97; Nisâ, 4/163; Şuarâ, 26/192-194; Nahl, 16/102.

¹⁷⁰ İsrâfil Balcı, *İsrâ ve Mi'râc Gerçeği*, s. 90; Ali Akpınar, "Mi'râc Gecesi Hz. Peygambere Verildiği Söylenen Âyetlerle İlgili Bazı Mülâhazalar", *CÜİF Dergisi*, 1996, sayı: 1, s. 95-101.

Ömer Nasuhi Bilmen, Şûrâ ellibirinci âyette bahsedilen vahyin geliş şekillerinden biri olan “vahiy ile bildirir” sözünü, Allah dilediği şeyi, arada bir vasıta olmaksızın gizli bir söz ile veya doğru bir rüya ile Peygamberlerinin kalbine düşürür, ilham eder, şeklinde yorumlamıştır. Ona göre İbrahim (as)’a oğlunu kurban etmesi¹⁷¹ ve Hz. Yusuf (as)’a rüyada gösterilenler¹⁷² vasıtasız olarak vahiy edilmiştir.

Kur’ân’da Allah’ın insanlara emirlerini tebliğ etme vasıtalarından biri olan vahiy yoluyla konuşması, bir elçi bulunmadan peygamberin kalbine gizli bir işaretle ilâhî kelâmın bırakılıp öğretilmesiyle gerçekleşir. Bu tür vahiyde peygamber ilâhî kelâmı uyanırken ruhî bir tecrübe yaşayarak alır.¹⁷³ Nitekim Hasan, Mücahid, İbn Sirin’den, bir rivâyette de İbni Abbas’dan naklen anlatıldığına göre, Bakara sûresinin bu son iki âyeti Cibrâil vasıtasıyla nazil olmamış, Hz. Peygamber (sav) bunları mi’râc gecesinde vasıtasız olarak işitmiştir.¹⁷⁴ Hamdi Yazır’a göre, Bakara sûresinin son iki âyeti Rasûlullah (sav)’e mi’rac gecesinde vasıtasız olarak nâzil olmuştur.¹⁷⁵

Bazılarına göre Bakara sûresi Medenîdir. Hz. Peygamber (sav) mi’râc Mekke’de gerçekleştirdiği için bu sûrenin mi’râcda nâzil olması -zamansal açıdan uyumlu olmadığından- mümkün değildir. Bu konuya ilişkin şunları söyleyebiliriz. Sahâbe ve tâbiûndan gelen rivâyetlere göre Bakara sûresi, son iki âyeti hariç, Medenî’dir.¹⁷⁶ Bu bağlamda Mevdûdî şunları kaydeder: Bakara sûresinin büyük bir bölümü, Hz. Peygamber (sav)’in Medine döneminin ilk iki yılında nâzil olmuştur. Daha sonraki dönemde nâzil olan kısa bir bölüm de, sûrede ele alınan konuyla yakın bağlantısı olduğu için sonradan sûreye eklenmiştir. Örneğin, Medine’ye hicretten önce Mekke’de nazil olan Bakara sûresinin son âyetleri (284-286¹⁷⁷) bu sûreye dâhil

¹⁷¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân’ı Kerim’in Tefsiri*, 7/3256.

¹⁷² Bu şekilde gelen âyetler hakkında bkz.: Yusuf, 12/4,100; Saffat, 37/102. el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, 5/238.

¹⁷³ Yusuf Şevki Yavuz, “Vahiy”, DİA, İstanbul, 2012, 42/440-443.

¹⁷⁴ قَالَ الْحَسَنُ، وَنُجَاهِدٌ، وَابْنُ سِيرِينَ، وَابْنُ عَبَّاسٍ فِي رِوَايَةٍ: أَنَّ هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ لَمْ يَنْزِلْ بِمَا جَبْرَيْلُ، وَسَمِعَهُمَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ بِلَا وَاسِطَةٍ، وَالْبَقَرَةُ مَدَنِيَّةٌ إِلَّا هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ (Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Mühîr fi't-Tefsîr* (Tah.: Sıtkî Muhammed Cemil), Dârü'l-Fikr, Beyrut, h.1420, 2/755.

¹⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, 6/450; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân’ı Kerim’in Tefsiri*, 1/314; Rivâyete göre Zuhurf, 43/45. âyeti ve Bakara sûresinin son iki âyeti Beytül-Mukaddes’te mi’râc gecesinde inmiştir. (Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Beyrut, 1972, 1/197; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, Beyrut, 1987, 1/74-75).

¹⁷⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühîr*, 2/755.

¹⁷⁷ “Rabbimiz, unuttuklarımızdan ya da yanlışlarımızdan dolayı bizi sorumlu tutma Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz, kendisine

edilmiştir.¹⁷⁸ Burada da görüldüğü gibi bazen vahiy, herhangi bir vasıta olmadan nâzil olduğu gibi, mekkî olan bazı âyetlerinde Medenî sûrelere eklendiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak muhakkik her müfessirin Kur'ân hakkında konuşması için mekkî sûrelerdeki medenî âyetleri; medenî sûrelerdeki mekkî âyetleri bilmesi gerekir.¹⁷⁹

Mi'râcda Hz. Peygamber (sav)'e ümmetinden Allah'a şirk koşmadan ölen kimsenin günahlarının bağışlanacağı müjdesi¹⁸⁰ verilmiştir. İsrâ sûresinin ilk âyetinde özetle hadise anlatıldıktan sonra, sûrenin diğer âyetlerinde birçok emir ve nehiyler yer almaktadır. Adeta, bu öğretiler, mi'râcda verilen müjdeye mahzar olacak müminin niteliklerine eklemeler yapmaktadır. Mezkur âyetlerde şöyle ifade edilmektedir. *"Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terkedilmiş olarak kalırsın. Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "of!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!" diyerek dua et. Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır. Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar*

güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla. Bizi esirge, Sen bizim mevlamızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et." (Bakara, 2/286). Mevdûdî bu âyetle geçen duanın ruhunun anlaşılabilmesi için şunları ifade eder: Bu âyetlerin Medine'ye hicretten yaklaşık bir yıl önce mi'râcda vahyedildiği gözönünde bulundurulmalıdır. O dönemde imanla küfür arasındaki çatışma çok şiddetli ve müminlere yapılan işkenceler son raddeye ulaşmıştı. Tüm Arabistan'da bir müminin huzur içinde yaşayabileceği bir yer yoktu. Bu şartlarla başa çıkabilmeleri için müslümanlara bu dua öğretilmiştir. Allah, kuluna kendisine nasıl dua edeceğini öğrettiğinde, kul, bu duanın kabul olacağından emin olabilir. Bu nedenle bu dua müslümanlara büyük cesaret verdi ve en çok işkence gördükleri zamanlarda bile huzur içinde olmalarını sağladı. Ayrıca bu dua, onlara arzularını kontrol altında tutmayı ve bu arzuları yanlış yollara kanallandırmemelerini de öğretiyordu. Bu nedenle bu duada düşmanlara karşı acımasızlık, intikam gibi dünyevî hiçbir konuya değinilmemiştir. Çünkü müslümanlar büyük zorluklar, maddî kayıplarla karşı karşıya kalıyorlar, işkence çekiyorlar ve hem fiziksel, hem de ekonomik baskı altında tutuluyorlardı. Müslümanların bu duasında yer alan yüce ideallerle, o dönemde çektikleri işkenceler arasındaki zıtlık, onların bu kritik dönemde bile, ahlâkî yönden nasıl eğitildiklerini göstermektedir. İşte bu, her gerçek müminin ulaşmak için çalışması gereken yüce ahlakî seviyedir. (el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/199).

¹⁷⁸ el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 1/39.

¹⁷⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhan*, 1/192; es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/25; Subhî es-Sâlih, *Kur'ân ilimleri* (Trc.: M. Said Şimşek), İstanbul, 1994, s.178-179.

¹⁸⁰ Bkz.: Müslim, İman, 279.

şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür. Eğer Rabbinden umduğun (beklemek durumunda olduğun) bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle. Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun. Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, (onları) çok iyi görür. Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur. Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine (hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o, alacağını almıştır. Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir. Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin nezdinde sevimsizdir. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.”¹⁸¹ Burada Hz. Peygamber (sav) muhatap alınsa da onun şahsında bütün insanlığa hitap edilerek evrensel olan başlıca dinî ve ahlâkî sorumluluklar sıralanmaktadır. Bu âyetlere göre; Allah'tan başkasına kulluk etmemek, ana-babaya iyi davranmak, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını vermek, cimri olmamak ve israf etmemek, yoksulluk endişesi ile çocukları öldürmemek, fuhuş ve zinaya yaklaşmamak, cana kıymamak, yetim malına el uzatmamak, verilen sözü yerine getirmek (ahde vefa), ölçü ve tartıda doğruluğa dikkat etmek, hakkında bilgi sahibi olunmayan bir konunun peşine düşmemek, yeryüzünde gurur ve kibirle yürümek, büyüklük taslamamak, gerektiği bildirilmiş ve bunlara uymanın vucubiyeti vurgulanmıştır. Allah Teala, “ ذَٰلِكَ بِمَا أُوحِيَ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ/Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir”¹⁸² buyurmak sûretiyle yukarıdaki âyetlerde geçen bu mevzuları bir hükme bağlamış ve her hükmün bir hikmet boyutu olduğuna dikkat çekmiştir.

¹⁸¹ İsrâ, 17/22-39.

¹⁸² İsrâ, 17/39.

Burada dikkate şâyan olan bir diğer husus ise bu hadisenin verdiği mesajdır. Bir başka ifadeyle Hz. Peygamber'in isrâ olgusunda, onun önünden zaman ve mekan kaldırılmıştır. Bir bakıma onun bedeni ısınlanmış ve bu ısınlama anında mekan mefhumu ortadan kalkmıştır. Onun için isrânın bedenî mi rûhî mi olduğu tartışmasına girmek lüzumsuz bir uğraşıdır. Nasıldan ziyade niçini üzerinde durmak daha faydalı olacaktır. Hz. Peygamber (sav)'e neler öğretildi, insanlığa hangi mesajlar gönderildi, insanlığın yücelmesinde onun yeri nedir? gibi sorulara cevap verilmelidir.¹⁸³

Sonuç

Yukarıda zikredilen rivâyetler ve anlatılar bize isrâ ve mi'râc hâdisesinin gerçekleştiğini ve onların bir mu'cize olduğunu göstermektedir. Buna ilaveten bu süreç içerisinde geçen kavramlar hakkında sözelimi Mescid-i Aksâ'nın, neresi olduğuna ilişkin bazı farklı görüşler dile getirilmiştir. Farklı yorumların ana eksenini Mescid-i Aksâ'ya yüklenen anlam oluşturmaktadır. Klasik ulemanın aşağı yukarı tamamı Mescid-i Aksâ'nın Kudüs'te bulunduğunu söylerken, bir kısım çağdaş araştırmacılar farklı görüşler dile getirmişler; bu çerçevede bilinenden farklı değişik yorumlar yapmak suretiyle Mescid-i Aksâ'nın Mekke'de Cîrâne mevkiinde bir mescid olduğunu söylemişlerdir. İsrâ olayı bir defa Kur'ân'ın beyanıyla sabit olarak gerçekleşmiş olup inkarı küfrü gerektirirken, mi'râc olayı hadislerle sabit olduğundan inkarı insanı küfre götürmez. Farklı tarihlerle gelen rivâyetlere ve İsrâ sûresinden çok önce nazil olmuş, mi'râc olayına işaret edildiği belirtilen Necm sûresine göre birden fazla mi'râc olayının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Onun rûhî mi bedenî mi gerçekleştiğine dair farklı görüşler olmakla beraber, H. Muhammed (sav) mi'râcî ruh ve bedenle uyanırken gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Mi'râc olayında Hz. Peygamber Allah'ı mı yoksa Cebrâil (as)'ı mı gördüğü konusunda bir ittifak bulunmamakla beraber onun Cebrâil (as)'ı gördüğü yönündeki görüş tercihe değer gözükmektedir. Hz. Peygamber (sav) mi'râcdan üç büyük hediye ile dönmüştür.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuat, *Mü'cemü'l-Müfehres*, Dârü'l-Hadis, Kahire, 2001.

¹⁸³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2004, 11/163170.

- AĞIRAKÇA, Ahmet, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı", *MAÜİBF Dergisi*, 2014/1 (2), s. 1-30.
- AKPINAR, Ali, "Mi'râc Gecesi Hz. Peygambere Verildiği Söylenen Âyetlerle İlgili Bazı Mülâhazalar", *CÜİF Dergisi*, 1996, sayı: 1, s. 95-101.
- AKPINAR, Ali, *Kur'ân Coğrafyası*, Ankara, 2002.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar, İstanbul, 1988.
- BALCI, İsrâfil, *İsrâ ve Mi'râc Gerçeği*, Ankara, 2016.
- BİLMEN, Ömer Nasûhi, *Kur'ân'ı Kerim'in Tefsiri ve Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul, 1992.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân Tefsiri* (Trc.: Heyet), Damla Yay., İstanbul, 1995.
- ÇANTAY, Hasan Basrî, *Kur'ân'ı Hakim ve Meâli Kerim*, İstanbul, 1980.
- DERMENGHEM, Emiele, *Hz. Muhammed'in Hayatı* (Trc.: Reşat Nuri Güntekin), Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- DERVEZE, M. İzzet, *et-Tefsîrü'l-Hadis* (Trc.: Şaban Karataş), Ekin Yay., İstanbul, 1997.
- DUMAN, M. Zeki, *Beyânü'l-Hak*, Fecr Yay., Ankara, 2008.
- DÜZENLİ, Yaşar "Sembolizm Açısından İsrâ ve Mi'râca Yeni Bir Yaklaşım Denemesi", *EOÜSB Dergisi*, Eskişehir, 2001, s. 31-48.
- EBÛ ABDİLLAH, İbn Ebî Zemenin Muhammed b. Abdillâh b. İsa el-Mürri el-Kurtubî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Tah.: Hüseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz), Kahire, 2002.
- EBÎ'N-NASR, Ebü'l-Kasım Hibetüllâh b. Selâm, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, Kahire, ty.
- EBÛ'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire, 2015.
- ed-DİHLEVÎ, Şâh Veliyyullah, *Hucetüllâhi'l-Bâliga*, (Trc.: Mehmet Erdogan), İz Yay., İstanbul, 2003.
- ed-DİMEŞKÎ, İbn Kesir, *el-Fusûl fî İhtisâri Sîreti'r-Rasûl* (Tah.: Abdülhamid Muhammed Derviş), Kuveyt, 2010.
- el-ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1985.
- el-ASKALÂNÎ, Ebu'l Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, 2011,

- el-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc* (Tah.: Muhammed Abdülhakim el- Kâdî), Kahire,1989.
- el-BAGDÂDÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Muni', et-*Tabakâtü'l-Kübra* (Muh.: İhsan Abbas), Dârü Sadr, Beyrut,1968
- el-BELHÎ, Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman* (Tah.: Abdullah Mahmud Şahane), Lübnan, 2002.
- el-CEVZÎYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Kayyim, *er-Rûh* (Tah.:İsâmeddin es-Sabbâbitî), Kahire, 2003.
- el-CEVZÎYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Kayyim, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (Tah.: Şuayb el-Arnâvut Abdulkadir el-Arnâvut), yy., 1998.
- el-CEVZÎYYE, Muhammed b. Ebî Bekir b. Kayyim, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut,1987.
- el-ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc ve Zikrû Ehâdisihima ve Tahrîcuha*, Umman, 2000.
- el-ENDELÜSÎ, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühîr fî'l-Tefsîr* (Tah.: Sıtkî Muhammed Cemil), Dârü'l-Fikr, Beyrut, h.1420,
- el-HASANNÎ, Haşim, *Sîretü'l-Mustafa –Yeni Bakış-*, Beyrut,1996.
- el-İSFEHÂNÎ, Râğıb Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 2005.
- el-GASSÂNÎ, Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Ezrakî, *Ahbarü Mekke ve Mâ Cae fihâ mine'l-Âsâr* (Tah.:Rüşdî es -Salih Mulhis), Dârü'l-Endülüs, Beyrut, 2010.
- el-GAZÂLÎ, Muhammed b. Muhammed, *İhya* (Terc.: Mehmed A. Müftüoğlu), İstanbul,1980.
- el-KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Hadis, Kahire,1996.
- el-KUŞEYRÎ, Abdülkerim b. Hevazin b. Abdülmelik, *Letâifü'l-İşâret*, Mısır, ty.
- el-MÂTURÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebü'l-Mansûr, *Te'vilatü Ehli's-Sünne* (Tah.:Vecdî Bâsilûm), Beyrut, 2005.
- el-MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tefsîrû Mâverdî* (Tah.: es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdürrahim), Beyrut, ty.
- el-MERÂĞÎ, Ahmet Mustafa, *Tefsîrû'l-Meragi*, yy., 1946.

- el-MEVDÛDÎ, Seyyid Ebü'l A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (Trc.: Muhammed Han Kayhan ve diğer.), İnsan Yay., İstanbul, 1987.
- el-MÜCÂŞİİ', Ebi'l-Hasan Ali b. Fudâle, *en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Tah.: Abdullah Abdulkadir et-Tavîl), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- el-VÂKIDÎ, Ebû Abdurrahman b. Ömer Kitâbü'l-Megâzî (Tah.: Marsden Jones), Beyrut, 1984.
- er- RÂZÎ, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihü'l-Gayb*, Dârü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- es-SA'LEBÎ, Ebu İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2002
- es-SÂLİH, Subhi, *Kur'ân İlimleri* (Trc.: M. Said Şimşek), İstanbul, 1994.
- es-SEMERKANDÎ, Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Tefsîrû Semerkandî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- es-SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987.
- es-SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr* (Tah.: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire, 2003.
- es-SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc* (Tah.: Ebu Abdullah el-Kadî), Beyrut, 2002.
- eş-ŞA'RÂVÎ, Muhammed Müstevlî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Beyrut, 2003.
- eş-ŞANKİTÎ, Muhammed el-Muhtar el-Ceknî, *Edvâü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, y., 2014.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Daru'l-Vefa, Beyrut, 1997.
- et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiü'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Kahire, 2001.
- et-TAFTAZANÎ, Sadeddin Mesud b. Ömer, *Şerhü'l-Akâid*, Rihle Kitap, İstanbul, 2011.
- et-TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn* (Tah.: Refik el-Acem- Ali Dehrûc), "Sidretü'l-Müntehâ", Lübnan, 1996.
- et-TÜSTERÎ, Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus, (Tah.: Muhammed Basil Uyûnü's-Sûd) *Tefsîrû't-Tüsterî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424.

- ez-ZEBÎDÎ, Zeynüddin Ahmed İbn Abdullatif; *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi* (Trc.: Kamil Miras), DİB. Yay., Ankara, 1988.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü'l-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvi'l fî Vücûhi't-Te'vil*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 2009.
- ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1972.
- ez-ZUHAYLÎ, Vehb b. Mustafa, *et-Tefsirü'l-Münir*, Beyrut, 1414.
- ez-ZÜRKÂNÎ, *Şerhü'z-Zürkânî ala Mevâhibi'l-Ledünniyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- GÜNDÜZ, Sinasi, *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslâm'da Mi'râc*, Ankara, 1996.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (Trc.: Said Mutlu), İrfan Yay., İstanbul, 1996.
- İBN ARABÎ, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî, *el-İsra ilâ Makâmi'l-esrâ ev Kitâbi'l Mi'rac*, (Tah. ve Şerh: Suad el-Hâkim), Lübnan, 1988.
- İBN ATIYYE, Abdulhak b. Galib, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Lübnan, 2011.
- İBNÎ HİŞAM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn, *Siretü İbn Hişam* (Trc.: Hasan Ege), Kahraman Yay., İstanbul, 1985.
- İBN KESİR, İmâduddin Ebi'l-Fida İsmail, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azim*, Mektebetü Evladi li's-Şeyh li't-Türâsi Kahire, 2000.
- İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1997.
- KADI İYÂZ, Ebu'l-Fadl İyad, *Şifai Şerif* (Trc.: Suat Cebeci), Ankara, 2010.
- KARAMAN, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kafi, Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Yolu*, DİB. Yay., Ankara, 2003.
- KÂŞÂNÎ, Kemâleddin Abdurrezzak, *Te'vilât-ı Kâşâniye*, (Trc.: Ali Rıza Doksanyedi), Ankara, 1987.
- KESKİOĞLU, Osman, *Hazreti Muhammed*, DİB. Yay., Ankara, 1988.
- KÖKSAL, M. Asım, *İslâm Tarihi*, Köksal Yay., İstanbul, 2004.
- KURUL, *Hadislerle İslâm*, Ankara, 2013.
- KUTUP, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (Trc.: Bekir Karlıga ve diğer), yy., ty.
- MAHMUD, Abdulhalim, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Dârü'l-Meârif, yy., 2004.

- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Nşr.: M. Fuad Abdülbâkî, İstanbul, 1981.
- ÖZSOY, Ömer / GÜLER, İlhami, *Konularına Göre Kur'ân*, Ankara, 2015.
- SARMIŞ, İbrahim, *Hiz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Konya, 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman "Sidretü'l-Münteha", DİA, İstanbul, 2009, 37/151-152.
- YAVUZ, Salih Sabri, "Mi'râc", DİA, İstanbul, 2005, 30/132-135.
- YAVUZ, Yusuf Şevki "Vahiy", DİA, İstanbul, 2012, 42/440-443.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.

bilimname XXXIV, 2017/2, 594-601
Arrival Date: 01.08.2017, Publishing Date: 31.10.2017

AN INTRODUCTION ATTEMPT TO THE ISRA AND MI'RÂC EVENT

Arslan KARAOGLAN^a

Extended Abstract

Hız. Muhammed (may Allah bless him and grant him peace) is the greatest assistant and moral source in the distressed process that has been experienced by Allah and it is the miracles that God has bestowed. One of these miracles is mi'râc. Although the culture of mi'râc in the Islamic sources is more in the form of isra and mi'râc, isra is a part of the process, and therefore, in the understanding of popular religion, isra is mentioned as mi'râc.

The word Isra, which is the name of the surah, comes from the actual root of "سرى" which means "night march", and in these forms of root and verb pass in seven other places in other parts of the Qur'an. According to some scholars, isrâ "سرى" comes from the root of the verb "سرو" which means a large place, altitude, which did not come from the root. According to the evaluations made, the view of the isra word from the actual root of "سرى" seems more persuasive.

The mi'râc word meaning "ascending" and "ascending" is a name derived from the masterpiece "URUC" and means a means of ascending, a ladder. These words, which are included in various verses, are not closely related to the mi'râc event, while talking about ascending and ascending to the sky when considered in their own context.

In the Islamic literature the mi'râc hadith is composed of two phases because it is mentioned in different nass. According to this, the Prophet made a journey to the Masjid al-Aqsa from Masjid al-Haram one night, according to

^a Dr., Presidency of Religious Affairs, karaoglanarslan@hotmail.com

the narrations and narrations of the Najm regime. The Prophet is called the mi'râc.

The surah which was first utilized in the understanding of the matter of Isra and mi'râc is the Isrâ surah. Since the description of the qualities of the Masjid al-Aqsa where the mi'râc hadith is experienced has not been made and only the information about the blessing of its surroundings has been given, different opinions about its nature have been put forward by ulema. As far as we can tell, there are five views in total. One of the most striking of these views is based on the interviews of Vâkidî and Ezrakî, Alfred Guillaume and some contemporary Muslim scholars allege that Masjid al-Aqsa is not a place in Jerusalem but a place in Cîrâne in Mecca. Although there is not much detail in the narrations and there is no explanation about the isra event, it is problematic to say that the Masjid al-Aqsa in the present is in Mecca, and saying that the work had interest in the mosque in Mecca. In this way, ordinaryizing the hadith in this way is also a problem it stands out.

When we look at the matter from a broad perspective, the fact that the Masjid al-Aqsa is regarded as a place near Mecca does not coincide with historical events.

When the Prophet experienced this event, he asked the polytheists about the incident, about the condition of Masjid al-Aqsa and the situation of caravans sent by polytheists. Therefore, there are no relevant issues in Mecca and its surroundings in the questions posed by the polytheists.

Another proof of the fact that the Masjid al-Aqsa is not a mosque from the vicinity of the Kaaba is the same: the use of the expression "ادنى الارض" /nearest place in the Qur'an is also used for Palestine, the places where the journey will be done, and the mention of the Masjid al-Aqsa and Solomon It is understood that the Masjid al-Aqsa is not a place in Cîrâne in Mecca, but rather a mosque in Jerusalem.

If we pay attention, we can say that the Masjid al-Aqsa, as claimed, can not be determined only by adhering to the meaning of the words in the text, and that this mescid is not a small mosque near the Kabe.

While there are many histories about the time when Israel and the miracle take place, there is no consensus on the point of history. The most authentic story about the history of the arrival of Mi'râc is the first and the second of the Muslims. After the emigration of Abyssinia, Following the death of Hatice and Abu Talib, it is a narrative containing the fact that arrived a year ago.

There are about thirty-two hadiths reported about Isra and mi'râc. According to the Qurtubi (671/1272), all of the reports concerning the Isrâ and the mi'râc are well-received hadiths from about twenty companions.

Ibni Kesir's (774/1373) commentary, he reveals different tarikhs from eleven companions and conveys hadiths containing hadiths. According to him, it is understood that the Prophet went from Mecca to Beyt-i Makdis when the authentic, damaged and weak hadiths describing this hadith were thoroughly examined and that this incident happened once. In addition, Ibn Kesir does not reasonably believe that some people in the context of warning the reader's mass for the accurate understanding of these reports do not have the view that many of these narrations speak for a separate event, and thus have many isra and miracles. When Ibn Kesir's thought is considered, there is no doubt that Isra and the Miracle are alive. Different interpretations have been made by Ulema about the arrival of so many different narratives as diverse as the day-to-day. These possibilities, which are caused by the difference of the arguments, must be examined and examined thoroughly.

Because the Mi'râc event Buhârî and Muslim are included in the Sahih, the hadiths on which these reports are included are allied hadiths. According to the narration of Urve, Prophet Muhammad described the event that he had lived that night to Ummü Hânî first, then shared it with the people of Mecca, many of them, especially Abu Jahl, did not believe this, but Abu Bakir. With this event, a part of the Muslims apostatized and the majority of Muslims their devotion to the Prophet has also been severely tested.

Yahya b. Bükeyr, Leys, Yunus, İbni Sîhab, Enes b. Mâlik and Abu Zer Râvâs such as reliable and truthful. According to this, in determining the authenticity of a hadith, the hadith chain functions as an important function. When we look at the hadith in the context of the text, it should not be doubted that this extraordinary event will take place. It is obvious that the isra and the mi'râc hadith are important and should be taken seriously, since there is no prescriptive evidence that the event will be an offense.

One of the most important discussions about Isra and mi'râc is whether it is a body or a spiritually. Since there is not any detailed information about the incident and the Masjid al-Aqsa where the event happened, it was a matter of debate between the nature of the event and the place. According to some scholars, this event is a physical and bodily journey God made to show his verses to the Prophet. According to some, this event is impossible. According to some, isra and mi'râc are events of the Prophet of the Prophet and they do not carry the character of a mujra. Note that all these views show that there

is a mysterious direction of the isra. It is possible to say that while the present interpretations have some controversial aspects, it is clear from the main theme of the verse that the Isrâ event does not include an ordinary journey.

One of the remarkable facts that the event of Isra was involved is that the name of the person who made the night journey was not mentioned directly, but "servant" was used instead. Here, with the expression "servant", the Prophet is meant. Moreover, the use of the word "ليلا / night" as the place where the hadith takes place appears to be an important detail. The translation of this balm as nekre and the reading of this balm in the form of "من الليل" in some traditions expresses the shortness of the execution period and its distant distance passed in a very short period of time.

Many opinions have been raised about the nature of the Mi'râc hadith. As a matter of fact, muhaddis Kadı İyaz (544/1149) collects opinions on this subject under four headings. Mi'râc in spiritually advocated the idea that the knowing, The Prophet said, "He has not departed from the body of the Messenger of Allah, has traveled with that spirit," and Muhammad Hamidullah (2002) that the Prophet is in complete consciousness, but under the sovereignty of the spiritually. However, they do not indicate that the microcosm is in a state of sleep. Cebrâil When he came to the Prophet, he was sleepy when he was put into Burak and when he was taken to jerusalem. There is no evidence that the Prophet is asleep during the mi'râc. In addition, Kadı İyaz, finds his narrative weak by evaluating the narrative from Aîşe (ra) from various angles.

The meaning of the dream is to see with the eye the dream of the The sixty-third verse of the resurrection of Israh. As there is no test in the dream, no one will try to deny the dream. Everyone sees dreams that are not really possible in an hour of sleep. Hence, if the mi'râc had been a dream, then the polytheists They would not deny the Prophet. Since Mi'râc the Prophet is a purely miraculous experience, explain it within the bounds of mind We have to say that it is problematic to go to forced comments. Those who advocate that the Mi'râc, the soul and the body, have brought some other mental evidence on this subject. As a matter of fact, Fahreddin er-Razi (606/1210) explains that the proofs of those who claim that it is impossible to emerge from the body are wrong: The sun and planets move very fast despite their mass. It is possible that another existence in the hope of Allah will reach a familiar level. According to him, If the Prophet thinks that the mi'râc rise is unlikely, we should look at the descent of Cebrâil in the same way. With that, Those who argue that it is impossible for the Prophet to physically perform

miracles; We can also say that the period was under the influence of insufficient knowledge and cultural accumulation. Because some difficult-to-understand traders can be understood more easily in the future by the influence of scientific and technological developments. Therefore, We think that the Prophet realized the mi'râc event while awakening with the spirit and the body.

Isra and mi'râc in the issue of how many times the Prophet repeated in his life also has an important place in the sources. According to some hadiths and narratives, Imam Kastalânî (923/1517) summarized the views of Isrân on the formation of doubles, as well as a number of opinions about the number of isra and mi'râc events. If Ibn Kesir was given more than one word, The Prophet will tell the companions that this number will be transmitted from generation to generation. According to Kastalani, the opinion of the majority is that it happened in the same night with the body and soul. Ibn Qayyim al-Jawziyya notes that it is not possible to explain fifty prayers each time if the mi'râc is deemed to have more than one case, after expressing that the dispute arises from the fact that the weak narrators are stuck in the words of different narratives.

Although the above-mentioned explanations reveal that isra and mi'râc are once, according to some scholars, mi'râc has been realized twice, while one is asleep alone by preparation; And the other has come to the bazaar together with the isra. Imam Abu Shami (942/1536) is one of the scholars who advocate that come to more than one fruit. He, Said b. Mansur's, Enes b. Mâlik a result of the incident, which is narrated in the hadith as the merfu, The Prophet records that it had been happening in Medina and that there was no similar hadith. Another evidence that Mi'râc has more than one fruit is Necm Surah 12-18. verses. It is stated that these verses are pointed to mi'râc. It is important to understand/understand the concept of "Sidretü'l-Müntehâ", which is mentioned in the verse, in order to understand whether or not the Qur'an relates to mi'râc. Is this concept a concept that belongs to the world? Or Is it the concept of metaphysical poetry that the Prophet lived in the journey of the mi'râc?

According to the more accepted understanding among these views, which are made with various explanations about sidretü'l-müntehâ compound in the sources of tafsir, hadith and sufism, sidretü'l-müntehâ sky, mi'râc in the night of It is a tree in which Muhammad is a source of divine secrets. Because the verses in the book of Najm where the composer is involved are related to the miracle of Prophet Muhammad. For the place where this opinion

occurred, the expression Sidretü'l-Münteha was used, along with Cennetü'l-Me'vâ.

There is an approach in which the mi'râc hadith, which follows the Isrâ event described in the Isrâs, is described in the Necm surah. Note that the verses on both occasions Muhammad speaks of different things in different places and times. According to this, two surahs are in a different period, and therefore, It is inconsistent to think that the extraordinary events experienced by the Prophet occurred after the event. Accordingly, there is an extraordinary event in the Necm residence. As a matter of fact, Elmalılı (1942) pointed out that the meaning of تدرى means to go up and down, not to hang up from below, by objecting to the explanation of Beydâvî 's preaching of Allah and the appeal to him with everything the Prophet. Bukhari and Muslims, and the second mi'râc, which refers to mi'râc, is the fifty-third in the order of mushaf, the twenty-third in the order of revalation, and the second mi'râc We can say that you are alive.

The question that the Prophet does not see God in the miracles depends on the verses that tell him that he approached Allah/Cebrâil and saw him as "as two publishing spaces". Depending on the possibility that this approach will take place in the night of mi'râc, There are three views on how Muhammad sees in the mi'râc: According to the first view, He was among the Prophet. According to the second view, such a rapprochement between God and Prophet reveals that he is clearly an embodiment, and even if the text is correct, it is not possible to be accepted by his mind. According to the third view, Prophet does not see Allah, but Cebrâil. It is understood that the verses in this subject are read in their own context, and that when viewed in their entirety, the Cebrâil is the one that brings about the revelation and the revelation.

Revelation in different places and times, brought some of the Cebrâil inspired to the Prophet in the night of mi'râc. In this frame some gifts were given to the Prophet Abdullah b. According to the report of Masud, "three things have been given to Râsûlüllâh in the book of miracles: five times prayer, the greatest sins of those who do not associate with Allah from the last two verses and ummah of Bakara Surah.

We must state that there are different views on the last two verses of the Bakara and the five prayers given in the Mi'râc. As for the five hours of prayer, Süleyman Ateş said that five prayers were not found in the Qur'an. Moses and Hz. Muhammad dialogue between the Prophet is said to have been made up. However, we think that this criticism is not intrusive. He has stated that the

dialogue on which the prayer ritual is being talked is a fitting, but he did not express the evidence of that which led to this conviction. There are also verses that will be evidence of the existence of five prayers in the Qur'an.

Both in Bukhari and in Muslim, the Prophet, In his conversation with Moses, fifty prayers are explained in five terms. There are some approaches to the nature of prayer before five prayers are made obligatory. From the earliest times of prophethood, the Prophet was prayed, and while praying from time to time he was prevented by the polytheists. According to some, there were a total of two prayers, the birth of the sun and the sunset. When the incoming reports are examined, it is seen that the last form of prayer has gone through some changes. Since, fifty prayers are accepted at the cost of five times. The Prophet and his Ummah were gifts.

Some say that the prayer has been put down in five terms; They said that they gave the impression of a bargain between the Prophet. However, it is a fact that to think of the existence of a bargain between Allah and the Prophet (if there is a matter of worship) in the laws revealed by religion comes from an inability to understand the logic of religion. Allah has made it clear that five times of prayer have come into existence for fifty times by living such an event, so that a Muslim has five times to receive his reward for fifty times.

One of the gifts given to the Mi'râc is also discussed with the subject of the Bakara's coming in the last two verses in the form of mi'râcta or normal revelation. Those who advocate that these two verses do not come down to the ground are offering the following proofs: How Allah will speak to people. Explain in the verse. In the same way, when some verses expressing that the revelations are through Cebrâil, the narration that the last two verses of the Bakara sura were given by Allah himself without the intermediation of the Cebrâil to the Messenger of Allah, the revelation by the Quranic system of the Qur'an It contrasts.

According to Ömer Nasuhi Bilmen, Allah reveals to his messenger three things in one of his ways. That is, what he wishes will be inspired, with occasional means, with a secret word or with a right dream, to the heart of the Prophets. Indeed, Abraham to sacrifice his son and Hz. Yusuf was revealed without any of the things shown in the dream. According to Hamdi Yazır, the last two verses of the Bakara summit had been unintentionally cast in the night of Prophet Muhammad.

According to Mevdûdî, a large part of the Bakara is the Prophet. The Prophet was infamous in the first two years of the Medina period. A short section, which was later revealed during the later period, was later added to the

sketch because it was closely related to the topic covered in the chapter. For example, the last verse (284-286) of the Bakara summit, which preached before Medina to Mecca, was included in this sûrah. As it is seen here, sometimes it is seen that revelation is added to the Medina verses in some of the Mecca verses, as it is found without any means. In other words, the reasoning is that every speaker should speak about the Qur'an, It must know the mecca verses in the Medina surahs.

Keywords: Masjid al-Aqsa, Isra, Mi'râc, Prayer, Sidret al-Münteha.

